

МАРГАРИТА РАНГЕЛОВА
ЖУЛИЕТА ШИШМАНОВА

chitanka.info

На 5 януари 1936 г, в къщата на Марко Шишманов се ражда четвърта дъщеря. Знаят всички тук, че след смъртта на тригодишното момче Марко иска да види нов син, но на бял свят се появяват все дъщери. И тези, които му са приятели, не смеят да му съчувствуват, не смеят да изкажат съжаление. Нали ще им отговори; „Че кога съм казвал, че искам син? На мене и с дъщерите си ми е добре.“ Като знаеш какво ще ти отговори един такъв човек, защо да му човъркаш раната. По-добре е да му кажеш — да прием, Марко, за щерката. Да е жива и здрава. Да расте хубава. Да прием! Най-сладко е червеното вино в такива зимни вечери, когато вятърът върти на всички посоки снега, а отвътре бумтят сухите дърва в печката. Марковите приятели, хора моряци, работници, знаят как да замълчат, когато на човек му е чоглаво. Само че Марко наистина си се весели. И наистина си му е хубаво с дъщерите.

— Стояно, да заколим телето, а?

— Каквото кажеш, Марко...

Разбира се, всички знаят, че в тази къща теле не е имало, няма и едва ли ще има, знаят, че ще бъдат опечени две-три кокошки, но защо тези моряци, дете винаги все китове ловят и никога цаца, да не чуят сега, че ще се коли теле. В същност това с телето си е негова стара шега, пийне ли си, дойде ли с весели гости, ще викне: „Стояно, я да заколим телето, да посрещнем хората, както трябва“. Много по-късно жена му ще си спомня за това и ще се вайка:

— Та как нямахме едно теле, веднъж да си направи празника този човек, както го разбира!

Марко прави хляб за несебърци. Хляб-душица. Най-вкусния. Питайте дъщерите му, където и да са ходили по света, такъв хляб не са опитвали. Фурната е отпред, откъм улицата. Зад нея са стаите на тази къща, майсторена, пристроявана с годините. Стара къща, а такъв уют, такава топлина в нея. Стопанката ѝ умее и с овехтелите, прости мебели да направи приятен дом. На двора — голямо дърво, маса, пейка. Ето тук ще се събира семейството години, години наред, докато Несебър не стане толкова хубав, толкова модерен, че да не може вече да търпи старите къщи. Разбира се, Марковите щерки знаят, че тази къща си е хубава само за тях — тук е минала младостта на майка им и баща им, тук са расли, тук са, се появили и следващите. Има много спомени, много живот, но трябва да приемат исканията на новия град. Най-

мъчно им е за гради-ната. Отиде си мамината градина. Най-хубавата градина, която човек може да си представи. Вътре и чушки, и домати, и хризантеми, и божури, и алое... Да ти се насити душата на красотата.

В градината стои стара жена и не може да се начуди — защо някога толкова много работа е вършела — отиде на нивицата, прекопае, преобърне я, върне се, та поопере, умие децата, вечеря пригответи и тази градина така, между другото, като на шега ще я стъкми, а сега само я полее и така се умори. Понякога човек така се улиства, че не може да се сети, че разликата между тридесетгодишната и седемдесетгодишната жена носи и такива поражения — полееш една градина и никаква те няма. Затова баба Стояна гледа повече да приседне на пейката под дървото и да реди сладки приказки за един отминал живот. Обича да разказва за силните мъже, за хубавите жени от своя род.

Бежанско семейство. С колко трудности е трябвало да се пребори, та да оцелее. И не само да оцелее, ами и челяд да отгледа. Все лична челяд. Баща ѝ спрял при един човек с повече земя отначало като ратай, но онзи скоро видял, че не е за ратай, а за стопанин. Дал му пари назаем за малко земя, за своя къща. Така спечелил роднина, брат. И досега двете фамилии в Катуница за род се имат. Най-ярката, най-силната жена в рода била баба Желяна.

— Толкова дълго мислех, че съм сбъркала, като дадох на Жулиета името на баба ѝ Желяна. То аз исках Желяна да се казва, но не знам как и защо са я записали Жулиета. Баба ѝ беше висока, стройна, силна жена. Думата ѝ на две не ставаше. Каквото каже, това ще е. А мойто, мъничкото, все за полата ми се лепнало. Едно такова кротичко, слабичко. Кога порасна, кога се опери, кога стана такава, че и баба си Желяна надмина... Тука докато беше, все едно тихо такова. Нищо няма да поиска. Не можеш да го разбереш не му ли се яде нещо друго, не това, което съм сложила на масата, не вижда ли, че няма хубавки дрешки, или не иска да ни притеснява. Така и не можах да разбера. Да я питам — сърце не ми даваше. Като не мога да му купя, какво да го питам. Сега някак не иде. Много време мина оттогава. Гледахме да има за Мичето, бързо израсна, голямо момиче е — да се не срамува. То в нашия квартал хора все от нашата черга, та и с нея много не сме се притеснили. Весето ще се позавърти, ще изкрънка някоя рокличка и тя. Ще види Надето, ще каже — а на мене? А това, малкото, нищо, не

иска. После отиде да учи в Поморие, после в Бургас. То като не расте детето ти до тебе не можеш да разбереш кога какво е станало. Веса отиде да учи в София. Беше си зевзек, все някакви маймунджулуци правеше, та го видяла една курортистка, артистка, и каза да ходи да учи и тя за артистка. След нея отиде и Жулиета. Тя пък певица щяла да става, пък после казаха, че станала гимнастичка...

— Какво ѝ разправяш, мамо?

— Нищо, стари работи ѝ казвам. Какво било, какво не било.

— Жуле, как можахте при толкова кротка майка ни една от вас да не прилича на нея?

— Кротка ли? Не я гледай сега. Я я попитай как е залостила вратата на фурната. Чула, че някаква засукана булка, като идва да вземе хляб, се застоявала повечко, и баба ти Стояна нахълтала във фурната, залостила вратата, и каза: „Сега ние с тебе, Марко, двамата ще изгорим в пешта, а дъщерите ти да се оправят как могат“. Тате и не се сетил да я попита как така ще ги опече и двамата, започнал да обяснява, че това не е вярно, че са лоши хорски приказки. „И аз тъй мисля, каза баба ти Стояна, че не е вярно, но повече лоши хорски приказки не ща да чувам. Знаеш какво ще стане.“ По-късно тате казваше, че не знаел наистина точно как ще го направи, но знаел, че ще го направи, та повече никакви хорски приказки не се чули наистина.

Друга вечер Жулиета ще я попита:

— Мамо, защо цял живот му показваше на тате, че ти тежи, че нашата каручка магаре я кара? Нали знаеше, че кон не може да купи?

— Ами аз, Жуле, баща ви в очите съм го гледала, думата му на две не съм скършвала, почитала съм го. И магарето, не ми пречеше, и то работата си вършеше, но от един мъж винаги трябва да искаш все малко повече, отколкото е направил. Така знам от баба ти Желяна. А и когато се запознах с баща ви, беше на бял кон. Хубав, силен. Цял живот ми е било мерак пак на бял кон да го видя...

Приятели на Жулиета в Несебър разказваха, че като били деца, много обичали да се навъртат около баща ѝ. Водил ги да им показва скрити подмоли, учел ги да ловят скариди, миди, да си кладат огньовете в закътани местенца...

— Казвал ли ти е някога тате, че иска син?

— Че що да ми казва? Аз да не би да не знам, че всеки мъж иска да има син. Баща ти излишни приказки не приказваше. А и внуците си

никога не делеше на момчета и момичета, обичаше ги всичките, но Надето много го зарадва, като кръсти сина си Марко. На зетя, Гошо, ще съм благодарна цял живот за тая радост. Мисля, че накрая баща ти знаеше, че му стигаш за десет сина...

Баба Стояна се оттегля с достолепие към бялата стая с блестящо бели пердета. Никога няма да мога да разбера тази жена докрай...

Дядо Марко не познавах. Виждала съм го няколко пъти, когато беше много болен и когато знаеше, че си отива. А това вече е друг човек. Жулиета място не можеше да си намери, като си помислеше само колко ясно му е на баща ѝ какво идва, не можеше място да си намери, като знаеше какво мъчение са тези последни месеци, и тичаше да търси лекари, лекарства, чудеше се как да задържи още този живот, който си отива.

Много тежко, мъчително преболедува тази смърт. Много често казваше — ти не можеш да ме разбереш. Мислех, че я разбирам. По-късно трябваше да се съглася с нея — такива неща не се разбират, ако не са минали през тебе. Обичаше да говори за баща си. Винаги, когато имаше голяма радост, казваше — как би се радвал тате...

— Мама някои неща не прощава. За татко е достатъчно, че сме му деца. Каквото и да направя, оправдание в неговото сърце ще намеря. Връщам се тук след развод. Като ранен звяр съм. Тате няма да попита нищо. Няма да покаже, че не одобрява. Гледа да не покаже и че му е мъчно, та да не ме огорчти. Прави се на весел. Дошло си е детето. „Сега къде ще отидем? Сега какво ще направим? Какво ти се яде? Я ти си поспи хубаво най-добре.“ „Не съм уморена.“ „Не, не казвам, че си уморена, но най-хубаво се спи, когато човек се е върнал у дома. Е, до тези кремове, дето майка ти ги е посадила на прозореца.“ Мама и тя нищо няма да попита, но е свила устни. Мълчи, чака да ѝ обясниш. Няма и тя укорна дума да каже, само защото знае, че вече е късно и полза няма, но ѝ усещаш укора, та чак ти присяда. Тъкмо това тате гледа да не се усети. „Стояно, я да видим дали ще се сетиш какво, най-обича Жулето?“

Мама претегля вините. Търси ги повече у нас. За тате никога не сме виновни. Нещо се е случило, нещо не ни е провървяло. Този живот е така объркан, нещо не се е оправило детето, какво сега и той ли да му увеличава дерта. Мама държи на справедливостта, тате — на обичта си. Не зная, никога не съм: искала да се запитам кой от двамата е бил

прав. Предполагам, че на мама понякога ѝ е било мъчно, че не може да се усмихне, че не може в такъв момент да ни сгрее с ласка. Сигурно понякога тате се укорявал, че много ни глези, но всеки си беше такъв, какъвто е. И никога не съм ги чула да си отправят упреци един на друг за отношението им към нас. Колкото повече години минават, толкова повече разбирам, че баща и майка не се съдят. Тях ги приемаш такива, каквито са. Живот са ни дали и всеки след това е давал, каквото е могъл, каквото е имало в него. У мама имаше справедливост, у тате обич. Благодарна съм и на справедливостта, и на обичта...

„Понякога казват, че хората се променят. Мисля, че остаряват, че се уморяват, но всеки си носи докрая това, което е.“ Така говореше понякога Жулиета, после идваше ден, в който сама за себе си забелязваше:

— Това преди три години не бих го направила. Много съм се променила. Все пак животът ни променя. Много ни променя. Може бащите и майките ни да са живели в друго време. Сега живеем много по-динамично. Променя ни всичко — и успехът, и неуспехът, и враждата, и приятелството, и собствените ни постъпки, и необходимостта да ги оправдаем поне пред себе си... Всичко ни променя — и работата, която вършим, и мястото, което заемаме. Представяш ли си, ако бях избрала консерваторията. Сигурно щях да стана много капризна певица. Сигурно щях да искам всички много да харесват пеенето ми, даже когато съм загубила вече глас. Сега си пея за собствено удоволствие и дори мога да забележа кога не пея добре. Ако бях певица, нямаше да зная...

— Защо пък да не знаеш? Как сега знаеш кога не ти е довършено едно съчетание, къде трябва да прибавиш още нещо?

— Това е съвсем друго. Виждам го отстрани. Когато пееш, си много вътре в играта.

— Казваш, че ако си станала певица, щеше да си много капризна. Мислиш ли, че сега не си?

— Разбира се, че не съм. Искам само разумни неща. Вярно искам ги настойчиво. Понякога може би тъкмо поради това изглеждам капризна, но ти поне знаеш, че нищо излишно никога не съм искала. Поне в работата си...

Знаех.

ИСКАМ ДА СЪМ КАТО АЙСИДОРА ДЪНКАН

С Жулиета се запознахме по малко странен начин. Извика ме главният редактор на в. „Народен спорт“. (Тогава работех там.) Жулиета седеше във фотьойла, изправена, вдървена като оскърбена лейди.

— Това ли е Маргарита Рангелова? Не питаше мене, питаше него, като че ли да подчертае, че не е възможно да разговаря дори с такава личност.

— Маргарита, Шишманова се оплаква от твоята статия. Оплаква се, че уронваш нейния авторитет и авторитета на художествената гимнастика.

По онова време беше почти смешно да се говори за авторитета на художествената гимнастика. Тези жени гърмяха до небето, че ще завладеят света с техния най-красив, най-полезен, най-женствен спорт. Засега нищо не бяха завладели. На състезанията се събираха само роднините им. Никой още не ги признаваше за спорт и ако трябва да бъдем съвсем откровени (сега с по-късна дата), това, което правеха, приличаше повече на сантиментална пантомима. А колкото до авторитета на Жулиета, бях писала просто, че е вдигнала скандал, без да има право за това. В задължителната програма направи куп грешки, отиде на девето място. Волната ѝ програма наистина беше най-интересната, в същност единствено интересната, но стигна, за да я изтласка до второто място. Жулиета искаше първото. Бях писала, че вместо да вдига скандали, другия път трябва да изиграе добре и задължителната програма. Нещо такова беше статията. Жулиета се обидила, че някаква си съвсем неизвестна журналистка, която дори тя не познава, е разказала за скандала и така уронила авторитета ѝ и т.н...

— Шишманова се оплаква — напомни главният редактор...

— Добре, какво мога аз да направя? Казва ли Шишманова, че това, което съм написала, не е вярно?

Аз също не исках да говоря пряко с нея. Щом тя ме игнорира... Женска работа. На главния му стана смешна цялата тази история. Влезе церемониално в ролята на преводач:

— Вярно ли е това, което е написала?

— Вярно е — каза Жулиета и рязко скочи.

— Може би тогава разговорът не е за мен? Може би по-добре е да се разберете вие двете?

— Правилно!

Тръгнахме си и на вратата най-неочаквано Жулиета ме покани на тренировките си. Подготвяла нещо много интересно. Искала да го видя.

По-късно често се сблъсках с такива резки обрати в настроението. Попитах я много след това, защо ме е поканила. Каза ми:

— И аз не зная. Може би трябваше да изляза някак от това глупаво положение, в което сама се поставих. Като прочетох статията, така кипнах, че сама не зная как стигнах до редакцията. После вече не знаех какво да се правя. Говорех, а не бях убедителна. Много неприятна история. Отидох на тази тренировка, на която ме покани, и оттогава, та чак досега предпочитам тренировките пред състезанията. Обичам да наблюдавам как се ражда новото, как от едно хрумване се ражда красота. Интересно ми беше да наблюдавам този процес на създаване. Отивах след това и на тренировките на други треньорки. Исках да сравня. Сравнение не можеше да става. Само сега, толкова години след като не бях влизала в тренировъчната зала, виждам да се повтаря тази изключителна атмосфера на създаването. Сега вече в залата на една нейна възпитаничка — Нешка Робева. Но тогава още не бях на тренировка на треньорката, а на състезателката Жулиета. Подготвяше своя „Танц със саби“ с лента, които за онова време беше революция в художествената гимнастика. В залата на стадион „Васил Левски“ бяха само тя и Андрей Башев, корепетиторът.

— Гледай сега — командува Жулиета.

— Гледам бе, непрекъснато гледам. Богиня си!

— Башев, дръж се сериозно. Бъди малко човек! Кажи как изглежда тук.

— Великолепно!

— Постави се на мястото на треньор, на публика.

— Поставям се и ти казвам, че си чудесна. Ще направиш сензация!

— Добре, стой си на мястото на пианиста. Давай отначало...

След няколко тренировки започна и мен да разпитва кое как ми се вижда. Казвах ѝ кое ми харесва, кое не ми харесва. Слушаше внимателно, мълчеше. Години след това, когато вече беше прославената треньорка Шишманова, избухна на една тренировка, на която нищо не бях казала.

— Не мога да понасям, когато нещо не харесваш! Стоях като тресната.

— Но аз нищо не съм казала!

— А мислиш, че след толкова години трябва да казваш, за да разбере!

Питах я тогава, защо настояваше да ѝ ходя на тренировките и да ѝ казвам точно какво не харесвам.

— Може би съм очаквала и ти като Башев да кажеш, че съм великолепна. Много бях жадна тогава да чуя това, а като чуех, че нещо не ти харесва, не можех да те гледам от яд, Само че, като се прибера у дома, все за това си мислех и от инат, напук измислях ново решение, което в крайна сметка се оказваше по-добро. Сигурно, ако ми беше казвала, че съм чудесна, щях да престана да те слушам. Това беше много характерно за нея. Можеше да застане ожесточено срещу всичките си опоненти, да не отстъпи ни на сантиметри от позицията, която вече и сама смята за разклатена, но ще чуе всичко, което са ѝ казали. После ще анализира, ще пресява, ще търси къде тя самата греши. Ще търси кое в критиката е злобно заяждане, кое е истина. И трябва да ѝ се признае — много прецизно отсяваше.

Подготвяше своята „лента“ по Хачатурян, което наистина беше една малка сензация в гимнастическата зала. Хората идваха специално, за да видят „лентата“ на Жулиета. Но в тренировъчната зала Жулиета се занимаваше повече с обръча. С някаква ожесточена упоритост го изхвърляше все по-високо и по-високо, търсеше да измъкне всичко, което можеше да има в този дървен обръч. Разказваше ми за голямото си фиаско в Будапеща:

— Представяш ли си, тръгнала съм света да покорявам! Моят обръч лети до тавана. Никой преди мене не го е правил. Стоят и гледат прехласнати. Вече и на сън виждах тази картина. Та тук стотици пъти

обръчът хвърчи в тези шеметни височини и аз го хващам съвсем спокойно, уверено продължавам следващата серия. И ето, че точно в Будапеща, точно на това първо световно първенство, на което съм запланиувала да взема акъла на съдийки и публика, обръчът се разхвърчава по всички посоки. Излиза от терена, гоня го, отново го хвърлям уж нагоре до тавана и отново — извън терена. Пълен крах! И никой дори не забеляза, че съм искала да направя нещо изключително. Съдниците виждаха едно момиче, което много греша. За тях досадно, за мен трагедия. Най-обидното от всичко бе, че никоя от тези треньорки, които ме наблюдаваха, не се досети, че съм дошла тук да направя моята малка революция в обръча. Нищо, ще направя голямата си революция! Така, че всички да я разберат, всички да я признаят. Искам да съм като Айсидора Дънкан.

— Затова ли играеш боса?

— Глупости, боса играя, защото нямам цвички. Искам да съм като нея, защото искам да направя от художествената гимнастика нещо съвсем различно от това, което е сега. Така, както тя е направила от танца нещо съвсем различно...

Беше започнала да става интересна. Задължителната програма така и не изигра на нито едно състезание, както трябва, но във волната имаше така нареченото смазващо превъзходство. Ефектна, демонстративна, новаторка. Нямахме вече състезание, на което да не покаже нещо ново, което ставаше тема на оживени спорове и в залата, и извън нея. Това вече не беше-просто крачка пред другите, беше съвсем друга гимнастика. Налагаше се непрекъснато, упорито, въпреки всичките гласни и негласни възражения, които в крайна сметка се свеждаха до едно — защо толкова трудност, защо толкова риск, когато още-никой в света не си го е позволил. Другояче казано, както направо го казваше една от треньорките, все по-злъчно, все по-ехидно: „Баш нашата Жулиета ли ще е най-умната?“ Не зная защо при този въпрос тази треньорка все като че очакваше бурни аплодисменти, а срещаше все по-начумерено, студено мълчание. Много ясно бе какво искаше да каже Жулиета със своята нова гимнастика. Това поне на поинтелигентните им беше съвсем ясно. Ако го приемеха, означаваше край на спокойствието. Освен това още един много важен въпрос — ако приемеха предизвикателството, ако жертвуваха спокойствието, щяха ли да издържат на темпото на тази жена? Трябва да се признае —

въпрос, съвсем нормален, съвсем естествен. Тестото на тази жена беше необикновено, не по силите на всяка. Не е ли по-добре да я спрат навреме? Опитите да се задуши в зародиш това „жулиетино“ темпо се разбиваха в някаква стена, от неизвестна сплав. Жулиета беше минала вече в някакъв стадий, в който не я вълнуваха съдийските оценки, класирането, коментариите на колежките. Слушаше жадно само едно — отзвук в залата. Това в този етап беше единственият ѝ ориентир който, между впрочем, слушаше много внимателно през всичките тези години в които беше треньорка.

Пътувахме за Петрозаводск. Едно дълго и хубаво пътуване, в което печелехме нови и нови приятели. Жулиета не се откъсваше от прозореца на влака. Гори, гори, гори. Необятна страна с необятни гори.

— Искам, като се върна, пак да прочета „Лес“ от Леонов. Мисля, че сега по-добре ще го разбере. А може би още по-добре, ако мога да мина пеш през тези гори. Колко различни, са различните краища на тази страна. И защо винаги, когато пътувам все едно в кой край, си мисля все това — този народ: не може да бъде победен!

— Виждаш ли, а ти искаш да победиш гимнастичките му — обажда се пак онази треньорка, която никога не престана да се обажда все в най-неподходящите моменти.

— Искам. Няма нужда да се състезавам, ако не искам. Но това е съвсем друго и ти никога няма да го разбереш...

Тогавашните момичета бяха луди по Лиля Назмутдинова. Гледаха я като божество. По-късно, след като беше станала три пъти световна шампионка, когато питаха Мария на коя гимнастичка най-много се е възхищавала, тя отговаряше неизменно — на Лиля Назмутдинова. Жулиета отиваше на това състезание с особено вълнение. Очакваше ефекта на своите първи хрумвания, на първите завоевания в своята нова гимнастика. Срещу носенето на уредите и ефектните пози противопоставяше широка, амплитудна игра, високи изхвърляния, насищане на целия терен с динамика. Всичко беше още само начало — тя, една от участничките в този спектакъл, и момичетата, на които вече беше треньорка. Всяко трябваше да покаже новите идеи на Жулиета.

Бяха се събрали всички съветски специалистки. Тези двустранни срещи всяка година привличат като че най-много от всичко интереса на специалистките. Шест съветски и шест български гимнастички —

това вече е нещо, което никой не иска, не може да пропусне. И тук идеите на Жулиета бързо привлякоха вниманието. Самата Жулиета като състезателка беше в центъра на всички въпроси. Много се изненадаха съветските специалистки, когато разбраха, че Жулиета е треньорка на отбора. Как, не е ли Иванка Чакърлова? Десет години по-късно една унгарска съдийка питаше със същото недоверие: „Как, не е ли Иванка Чакърлова? Да не би да имате някаква грешка, аз много добре зная, че е Чакърлова“ — настояваше Абат.

Жулиета приемаше това толкова дълго недоразумение със смях:

— Където трябва, знаят кой е треньорът. Нали у дома никой не ме бърка! Все едно какво ще мислят чуждите съдийки. Важното е, че им се налага да вдигат високи оценки на нашите момичета. Не толкова високи, колкото в действителност заслужават, но все пак прилични.

Та точно на това състезание в Петрозаводск, точно когато най-известните в този момент специалистки казваха, че Жулиета показва най-интересната, пай-перспективната гимнастика, Жулиета каза: „Край! Отказвам се“.

Не можех да повярвам:

— Как така се отказваш? Много добре зная, че нищо не искат повече от това да наложиш своята нова ефектна гимнастика. Нищо не искаш повече от това да играеш. Нали искаше като Айспдора Дънкан...

— Не трябваше да се залавям с треньорска работа. Сега вече не мога да се състезавам. Не мога да се конкурирам с моите възпитанички. Играещ треньор — това в спортните игри сигурно е възможно, допустимо, полезно дори, но при нас е абсурд. Да отчитам дори в такава приятелска среща, къде са по-бурни аплодисментите, да се радвам, когато вълната е по-топла след мое изпълнение, да усещам това толкова човешко „юрване“, когато е за някое от момичетата, не, това не може да бъде нормално. После кой ще ми гарантира, че аз ще правя най-доброто за тях, когато съм вътре в играта? Няма ли най-добрите хрумвания да запазвам за своите съчетания? Не, разбери, че е ненормално положението ми сега. Ще става все по-ненормално.

Колкото повече говореше, толкова по-убедителна ставаше. Това беше една от нейните магнетични сили — дар слово. И не толкова с това, което казваше, колкото с начина, по който го казваше,

завладяваше. Какво можех да ѝ отговоря при толкова убедителни аргументи?

Затова, когато съобщи на момичетата, те съвсем естествено, съвсем искрено протестираха. Не искаха да приемат едно толкова безсмислено, както им се струваше, решение. На тях тя не предоставяше никакви аргументи. Това бяха момичета, още не изкушени от славата. В този етап просто обичаха да я гледат как играе. За тях тя беше кумирът. Искаха да я следват. Казваха ѝ, че няма право, че тя е образецът, на който искат да приличат.

— Не ви го съобщавам за обсъждане, а за сведение...

— Видя ли каква буря предизвика?

— Да, това още веднъж доказва, че съм права. Абсолютно права. Оттеглям се точно навреме. Още преди да са успели тези малките да забележат, че треньорката им има недостатъци. Те никога няма да повярват, че не ми достига височина в отскока, никога няма да знаят колко ме е измъчвало това. Тяхната треньорка трябва да се оттегли, когато е еталонът. Не когато е започнала да спада. Не когато някоя от тях вече е усетила, че ще може да ме бие. Човек трябва да знае кога да си отиде. Ако можеше така жената да се оттегли, още докато обича, преди да е намразила...

Жулиета често търсеше тези паралели. Често искаше да си обясни къде точно е грешката ѝ. Защо не може да се справи точно с тази част от живота си, която трябва да е слънчевата. Защо не може да създаде семейство, което да ѝ осигурява здрав, надежден тил в тези битки, които трябваше да води, за да залага своята творческа позиция. „Можеш ли да ми кажеш защо имам сили да се оттегля от това, което е смисълът на живота ми, точно в момента, в който имам право на надежда, а не мога да напусна един мъж, докато го обичам, за да не видя онова грозно, отвратително лице на омразата?“ Не, не можех да кажа. Ако трябва да се напише учебник на тази тема, средно интелигентният човек ще се напъне и ще измисли някакви формули. Но човешки на себе си и на приятеля си нищо не може да обясни. Според мен Жулиета искаше прекалено много, толкова, колкото не може да ѝ бъде дадено. Баба Стояна казваше: „От един мъж трябва да искаш малко повече, отколкото е направил.“ Това е разумна женска позиция. Дъщеря ѝ искаше всичко. И това, което го няма. Когато ѝ казвах това, се ядосваше:

— Зная твоята теория. Аз просто не умея да бъда щастлива. Това няма да ми попречи да опитам. Мислех, че се готви да се хвърли от един несполучлив в друг още по-несполучлив брак. Нищо не искаше да чуе. Беше взела две решения — да се откаже от състезателната дейност, като се посвети само на треньорската професия, и да създаде, както сама казваше, спокоен тил, със спокойно семейство.

Не се остави никой да я разубеди. Постара се никой никога да не забележи, че ѝ е мъчно, че няма да се появи на подиума като гимнастичка. Въпреки че виждах често колко много ѝ тежи, колко много ѝ се играе, никога не започнах този разговор, който и тя никога не започна. Само веднъж, след десет години.

Дълго се стара никой да не разбере, че здравият тил не е никакъв здрав тил. Дълго всички трябваше да мислят, че е щастлива. Това вече беше и въпрос на някаква особена женска гордост, в която криеш неуспеха дотогава, докато е възможно да се скрие... Жулиета раздаваше своите съчетания, своите музики, както се раздават бойни доспехи. На Нешка Робева — „Танц със саби“, само че не с лента, а с въже. На Мария Гигова — всички лирични части. На Румяна Стефанова — музиката на Де Файа за обръча. На всяка по нещо. Всичко! Така, че да не остане никакво съмнение, че се е посветила изцяло на тях. Подаряваше наистина като бойни доспехи най-свидното, събираното, скътаното, търсеното през годините. И вече с нова, отприщена енергия прибавяше ново и ново. Това беше наистина някаква ненаситна енергия на създаването. Така, че да заглуши болката от отказването от една мечта. Искаше да убеди преди всичко себе си, че не е сгрещила, че истинското ѝ поприще е треньорската дейност. Наистина не беше сгрещила. В това, не! Втурна се да създава нови образци на гимнастиката. Ако за себе си жадно натрупваше всичко, което ѝ се стореше ефектно, рисковано, силно, за тях започна много внимателно да търси, много прецизно да пресява. Така постепенно се зараждаше идеята да създаде три типа гимнастички. Съвсем различни. Изненадващо неповторими. Работеше с шест, но мислеше преди всичко за трите. Смятах, че вече е минала във фазата, когато не бива да се пилее с много, че трябва да съсредоточи усилията си върху трите.

— Още не! И това ще дойде, и то скоро. Но засега трябва конкуренцията на силен отбор. После те самите ще си бъдат достатъчна конкуренция, но сега им трябва другите.

И те наистина се безпокояха от напредването на Богдана Тодорова, от ефектната игра на Стела Милошева. Спомням си, на един лагер в Кюстендил бяха попитали дали Жулиета не губи прекалено много време за Богдана, и бяха чули, че втори път при такъв въпрос трябва да са стегнали вече сакчетата си и да са заминали за София. Жулиета беше доволна, че Богдана ги е изплашила, но беше едновременно с това и сърдита, че така директно показват, че са стреснати.

Тази дръзка жена, която винаги е смятала, че държи съдбата си в свои ръце, започна да мисли, че държи и съдбата на момичетата си. Нещо повече — и съдбата на художествената гимнастика. Искаше да диктува не толкова хода на състезанията, колкото линията на гимнастиката. Когато другите се ядосваха, че корейки, японки, унгарки са взели някои наши елементи, че и цели връзки, Жулиета се радваше: „Нищо, други, по-ефектни ще измислим. Щом от нас са взели, значи има какво да се взима. Харесали са го. Признават нашата гимнастика. Това е добре“.

Никога не се интересувахте от съдийските комбинации или, по-точно, никога не се е опитвала да участва в тази игра. Струваше й се под нейното достойнство. „Представяш ли си ме с някое подаръче при някоя от съдийките, любезно усмихната, да я моля да обърне внимание на моята гимнастика, на моята Мария, на моята Нешка? Можеш ли наистина да си ме представиш — в подобна роля? Та ако не съм ги подготвила така, че да не могат да не им обърнат внимание, по-добре да не се явявам на състезание!“

Спомням си, веднъж турнирът „Студентска трибуна“ започваше точно на 9 май. Казах й да покани у дома съветските тренъорки да отпразнуваме Деня на победата, Жулиета пристигна с такава пъстра компания, че съвсем беше невъзможно да се спомене поводът, без да се изостри обстановката. Гледах я объркана. „Не си ме разбала“...

— Напротив, разбрах те много добре. Зная какво искаше, но изведнъж се уплаших да не би някой да си помисли, че ще правим някакви съдийски договорки. Хрумна ми да направя най-невъзможния съдийски коктейл. Нека да се чудят защо сме ги събрали. Ние ще си отпразнуваме един голям празник и няма да стане дума за състезанието.

Така н стана. Оказа се неочаквано весела вечер. Отидоха си доста изненадани. Гледаха я с възторг. Тази треньорка (вече всички знаеха, че тя е треньорката) не искаше нищо от тях. Беше ги довела просто на вечеря в една българска къща. За пръв път им се случваше...

Тази треньорка не искаше нищо от тях. Каквото имаше да иска — искаше го от себе си и от своите гимнастички.

КАКВО МОГАТ ТЕЗИ ОТ КРАЙНИТЕ КВАРТАЛИ НА ЗЕМЯТА

Често се чува, че им е лесно в СССР. Двестамилионен народ, повече таланти има, по-лесно е да се открият. Имат повече школи, повече треньори, повече гимнастици. Това по принцип е така. От по-голяма страна могат по-лесно таланти да се намерят, но големите гимнастици се създават еднакво трудно по всички краища на земята. Практиката показва, че талантливите гимнастици са намерени и създадени там, където има талантливи треньори. Николай Адрианов не е намерен в целия Съветски съюз, а във Владимир, където е треньорът Толкачов. Людмила Туришчева се роди в Ростов на Дон, точно където работи Ростороцки. Отиде си световната „прима“ Туришчева и там се появи Наталия Шапошникова, пак до същия този Ростороцки.

Практиката показва, че там където има талантлив треньор, непременно има и талантливи деца. Има ги. Трябва само прецизното око на специалиста да ги отдели от многото, трябва творческата фантазия да ги обагри, трябва здравата ръка да ги шлифова. Всичко имаше Жулиета — и прецизното око, което рядко ще се излъже, и богатата фантазия, доказано най-богатата по онова време, и най-много от всичко здравата ръка, железните нерви, невероятната трудоспособност, невероятната настойчивост, за да шлифова това, което беше зърнала като талант. Всичко имаше Жулиета. Природата тук беше щедро давала и от всичко най-много — непрекъснатия стремеж да се обогатяват даровете на природата.

Жулиета изграждаше търпеливо тези свои гимнастички, до нея израстваха момичетата, на които предстоеше да покоряват света с красота. Трудно се създаваше тази красота. Трудна, мъчително много работа за всеки детайл, за всяка връзка, за цялото. Когато започваше този период на създаване, Жулиета вече не се интересуваше от нищо. Не забелязваше какво яде. Забравяше, че има дрехи. Един панталон, едно поло, косата прибрана, да не се мотае, да не пречи. Върви малко занесена. Като я питаш нещо, не те чува, когато те чуе, отговаря

разсеяно. Ражда се нова композиция! Ражда се от много натрупвания, от много хрумвания, от много наблюдения. Зреела е дълго, а на Жулиета ѝ се струва, че току-що е получила това необикновено вдъхновение, че я връхлита изведнъж. После, когато се успокои, сама си дава сметка за неуместните си страхове: „Така ясно виждам всичко в няколко дни, че ме е страх да не го забравя. Завиждам на писателите, които могат да станат посред нощ и да си запишат това, което им е хрумнало. Аз съм зависима от момичетата. Трябва да изиграят тази композиция, която сега виждам, за да я видят и другите. А до изиграването има толкова много време“... Разбира се, няма нищо страшно. Жулиета нищо не може да забрави. Напротив, много нещо се прибавя в хода на работата, много се обогатява.

В първите дни при поставянето на композицията е много нетърпелива. Вижда Мария като бавно разляла се река, щедра и богата, после нещо се събужда, после рязко избухва като избухването на пролетта. А виж сега какво става на тренировките — една спъната река. „Мария, мисли бе, момиче. Искам да си тук в залата, да мислиш и да изпълняваш!“ След малко отново крещи: „Виж как го правиш! Виж как трябва! Виждаш ли разликата!“ Жулиета умееше да показва. Всеки жест, всяко движение — отчетливо ясно. С цялата страст на гимнастичка, на която много ѝ се играе, а не играе. Умееше да връща и да иска всеки детайл да се завърши до съвършенство. После да се повтаря до сигурност, после — до автоматизация. Наистина, пътят на една композиция от идеята до осъществяването е твърде дълъг. С нетърпението се свършваше още в първите дни. Възбудата отстъпваше. И треньорката, и състезателките се примиряваха с това, че трябва много работа, за да се види днес едно, утре друго крайче на това, което след време ще заблести, ще засияе в гимнастическата зала.

Жулиета работеше с увлечение, с вдъхновение, което заразяваше всичко наоколо. Понякога леля Мария види, че тези, нейните деца, пак са забравили да обядват, притича до къщи, вземе малко хляб, сирене, домати.

— Лельо Марийо, ти си злато! Това, дето чистиш, та пращинка не се вижда, е нищо. Главната ти сила е, че знаеш кога момичетата ти са огладнели.

Леля Мария, това тяхното злато, ги гледа като свои деца, докато тренират. Идва и на състезанията. Плаче, когато някое изпусне обръча,

после плаче от радост, когато на някое така дълго ръкопляскаат. Когато й казват-на тебе не можем да ти се отплатим, леля Мария грейва: „Та на мене най-голямата ми отплата е, като вляза в залата и погледна — вие сте най-хубавите...“

Жулиета се смее:

— И аз като леля Мария, като вляза, в която и да е зала, все виждам, че моите са най-хубавите. Старая се да ги гледам с очите на специалиста, строго, прецизно. Гледам, гледам — пак същото, най-хубавите.

На републиканските първенства вече спор нямаше. Жулиетините момичета рязко изпреварваха другите. Още по музиката можеше да разбереш — играят гимнастичките на ЦСКА. Дори още по навлизането на терена. Тези момичета вече имаха самочувствие. Една проверка по онова време установи, че Жулиета е увеличила осем пъти натоварванията. Ясно е какви са били натоварванията на другите, но осем пъти повече работа наистина даваше предимство и в самочувствието.

Жулиета умееше да си подбира музика. Още с първите тактове трябва да бъде привлечено вниманието, после — задържано и усилено. Не се увеличаше по шлагерите на деня. Много рядко си позволяваше нашумяла мелодия и това по правило се оказваше добър избор. Умееше да види за коя гимнастичка коя точно музика ще бъде най-подходяща. Имаше тънък усет за тоза, кое бързо ще омръзне, кое ще се наложи, кое ще се задържи. И в Копенхаген музиките на жулиетините гимнастички привлякоха вниманието. Но преди Копенхаген тя изпробваше тук, на международни турнири, в различни страни и усещаше, че хубавото навсякъде се харесва.

Готвеше се трескаво за тази своя първа проява като треньорка на Копенхагенското световно първенство. Смяташе, че Мария вече е узряла за голямата победа. Определяше като свое голямо завоевание това, че за такъв кратък срок наложи Нешка Робева. Двадесетгодишно момиче, което никога не беше се докосвало до обръч, топка и въже, ако не се смятат детските игри. В един ъгъл на залата Богдана Тодорова трябваше да я обучава на елементарна техника, докато Жулиета трескаво градеше за Нешка своите суперкомпозиции. Говореше се вече за това ново чудо на Жулиета. Никого не пускаше в залата. Това се приемаше като нов акт на чудачество. Иска изведнъж да блесне. Ще я

видим как ще блесне. Още преди да се е появила — готови да я отрекат. Да започва тренировки на двадесет години! Това е някаква нова лудост на тази екстравагантна треньорка. Дървото се вие, докато расте. Между това се прокрадваше и друго — щом Жулиета се е заела с такъв извънреден случай, значи има и извънредни причини. Вече си е спечелила толкова авторитет, та да не се смята, че може да се хвърли в нещо толкова неразумно, да започне работа с двадесетгодишно момиче, без да вижда извънреден смисъл в това. Още повече, че Жулиета заключваше вратата на салона, но никак не криеше особените надежди, които възлагаше на Нешка. Така се появи най-сетне в гимнастическата зала и тази толкова очаквана Нешка. На първото състезание — осмо място. Никой не говореше за осмото място. Появила се беше някаква съвсем нова, неочаквана гимнастичка. Това надминаваше всички опасения на противничките ѝ. Публиката пощуря по тази гимнастичка още с първите тактове. Това момиче имаше дар да запали една зала. Жулиета беше необичайно щастлива. Беше успяла да зашемети изцяло съперничките си. Нищо не можеха да ѝ кажат, дори когато Нешка беше на осмо място. Още по-малко — на второто състезание, когато беше вече първа.

Разбира се, това „нищо не могат да ѝ кажат“ беше съвсем условно. Казваха. Че ние, разбира се, не можем да се мерим с големите сили в гимнастиката, че не можем да си правим излишни илюзии, че е лудост да се надяваме на нещо повече от бронзов медал на някой от уредите, че ако го имаме, трябва да викаме „ура“ и т.н., и т.н. Юлия Трашлиева в Будапеща беше взела бронзов медал и макар че тя лично не се надява да види в близките години повторение на това велико чудо, разбира се, много ще се радва и лично ще приветствува, ако някоя все пак, и т.н. Но нека Жулиета не си въобразява излишни неща. В крайна сметка да не забравяме, че точно нейният обръч се разхвърча. И сега, като е тръгнала да повтаря риска, дали няма да повтори и онзи резил... Жулиета полага върховни усилия, за да се държи на висота. Трябва да не покаже, че е чула, забелязала това желание да бъде сразена. Тогава, когато много добре е чула... Лили Мирчева атакува по-завоалирано. Тя лично като специалист и доайен много се безпокои, и много се страхува, и много предупреждава, разбира се, не иска да се меси, а само предупреждава, че като гледала Мария от тази страна, изглеждала много зле, а после, като я погледнела от другата — още по-

зле. За Нешка и дума не може да става. Това е нещо много ефектно, много зрелищно, публиката е пощуряла по това щуро момиче, но за световно първенство — не! Може би Жулиета си дава сметка и сигурно не прави предложението си съвсем сериозно. „Напротив — казва Жулиета страшно спокойна — предложенията ми са много сериозни...“ На заседание на бюрото на Българската федерация по художествена гимнастика (БФХГ) със специалистки и треньорки се обсъждаше съставът за Копенхаген. Това бе най-дългото, най-мъчителното и най-резултатното заседание, на което съм присъствувала. Тогава Жулиета изнесе може би най-решителната битка в живота си. Минаваха часове. Нешка Робева ту „изплуваше“, ту „потъваше“. Едно малцинство категорично, решено да не отстъпва, водеше своята малка война в продължение на часове, докато опонентките, повече уморени, отколкото убедени, отстъпиха. В същност главната част от битката изнесе Жулиета. Ние поддържахме от време на време огъня, повдигахме духа, но основното си беше нейна борба, нейна победа. И въпреки това, след десетина години, страшно ядосана на отговорната секретарка Лили Цветкова, докато нервно сновеше по стаята и нареждаше своето неизменно — „Ще я науча аз нея! Ще ми се прави на Фуше! Не може и тука съгласна, и там съгласна. Ще я науча да има едно мнение. Само едно! Нека да е против мене, но да го каже съвсем, ясно!“ — изведнъж сама спря своята тирада и се сети:

— Без Лили, да знаеш, сме за никъде. В тази женска федерация, ако не е Лили, сме загинали. Помниш ли колко кротко и настойчиво, като тих напоителен дъжд ме подкрепи в онова заседание за Копенхаген. Мисля, че дори точно нейното тихо, много кротко и много настойчиво повтаряне, че в крайна сметка Жулиета си поема цялата отговорност, в крайна сметка реши въпроса. Това за отговорността аз вече им го крещях, но те не го чуваха, а като им го измърка Лили, се чува. Виждаш ли, този механизъм никога няма да го разбере...

Така или иначе, при всички спорове във всички тези години Жулиета не престана да бъде благодарна на Лили за подкрепата, дадена за заминаването на Нешка за Копенхаген.

Всички доводи Жулиета приемаше някак по-спокойно, но кажеха ли й, че ние сме все пак от България, да не забравяме — това е малка страна, не може да има големи претенции, чак тогава тази жена, която

и без това полагаше много усилия да изглежда сдържана, когато никак не беше, избухваше без задръжки. Тя се беше родила и отраснала в краен квартал. Никога не забрави това деление, което са имали децата от центъра на Несебър от полуострова и онези отвъд проелака. Някога тази жажда да докаже, че не са „по-малко“ децата от крайния квартал, не угасна у нея. „Добре, нека да приемем, че ние сме от крайните квартали на земята. Какво от това? Да кажем, че тук не могат да се родят талантиливи, работливи, амбициозни, кадърни да изнесат една голяма спортна битка докрай? Точно тук няма да се оставя да ме пречупят!“

В същност за пръв път след това толкова тежко заседание, в което Жулиета спечели толкова важна победа, видях онзи пристъп на главоболие, с който после често щях да се срещам. Тогава това ми се видя много тежко, много страшно заплащане за победата. Така го нарече тя — заплащане за победата, а аз не знаех има ли победа, която може да плати тази трагедия, която виждах...

НЕКОРОНОВАНАТА КРАЛИЦА И БЪЛГАРСКАТА ВИХРУШКА

Ето ни накрая на това световно първенство в Копенхаген. 1967 година. Жулиета не можеше място да си намери от това, което ѝ предстоеше. Беше успяла да види съперничките на своите момичета и непосредствено преди световното първенство. Знаеше с какво точно ги е изпреварила. Очакваше главоломния успех. Предвкушваше го. Не можеше да стои в хотела, пощуряваше в тренировъчната зала. Нямаше търпение да започне най-сетне първенството.

— Измисли нещо! Нека да видим нещо много датско.

— Добре, да видим Торвалдсен, да видим галерията. Откъде да зная кое е по-датско?

Вървахме, разглеждахме галерията. Жулиета се стараяше да се откъсне от мислите за състезанието, правеше обобщаващи бележки. Не знаех откъде ги взима, като имах чувството, че нищо не вижда от картините.

— Не ти ли се струва, че всички жени по всички платна са много самотни, че всички мъже са много отчуждени от живота, някак отнесени... Лесно му е било на Торвалдсен. Избрал големите личности на всички времена, придал им повече величие, отколкото може да има и най-голямата личност, и ето ти го изключителния Торвалдсен. Нека да намери обикновени деца и да направи от тях необикновени личности...

Не я прекъсвам. Зная, че и е нужно да намери някакъв отдушник. Нека да му е лесно на Торвалдсен с неговите изключителни личности, които е направил още по-изключителни. На Жулиета сега ѝ е най-тежко, напрежението е неимоверно. Наближава големият час, а това още повече сгъстява боите и на надеждите, и на страховете. Изведнъж млъква и, както си върви нехайно из залата с картините, рязко се отправя към другия край.

— Не може да бъде, това не е датчанка! Това непременно е рускиня.

Наистина, когато стигаме до портрета, който е видяла от другия край на залата, прочитаме — княгиня Наталия Никоаевна...

Жулиета ликува:

— Видя ли? Казах ли ти? Нали ти казах, че това не може да бъде датчанка, че е рускиня? Нали казах...

— Добре де, каза, какво от това?

— Много нещо. Ще ми се смееш, като чуеш. Просто от другия край си казах — ако това е рускиня, ако съм я познала, утре от всички краища на тази грамадна копенхагенска зала ще ни забележат. Няма да ни смесят с никои други...

Жулиета искаше да говори за своята утрешна надежда, търсеше поводи, даваше си кураж с такива „предзнаменования“. В същност история, позната на всеки студент, тръгнал към поредния си изпит. Жулиета беше тръгнала към първия си, най-голям изпит на треньорка.

Това, което дойде на другия ден, надминаваше всички очаквания. Вярно, в супермечтите на Жулиета влизаше и такава надежда — Мария световна шампионка, но това, което последва, беше над всичко. Мария не стана световна шампионка, но успехът ѝ засенчваше всички титли. Некоронованата кралица, както я нарекоха тогава вестниците, беше така бурно акламирана, така рекламирана от вестници и списания, че това наистина беше победа, по-голяма от самата титла. Отнеха ѝ титлата за просрочени две секунди, които така и не разбрахме кога и как са били просрочени. Може би малко по-дълъг поклон към тази възторжена публика... Ние и досега си оставаме най-безхитростната делегация, никога незнаеща каква нова клопка може да ѝ донесе всяко ново състезание. Обръчите ни се разширяват с два сантиметра, на други — и с пет, но наказанието е за нас. Вече очакваме, че сме победители, когато разбираме, че точките се изчисляват не по този начин, по който сме ги изчислявали — изобщо все нещо се случва. Но това, което ни се случи в Копенхаген, беше скандално. Не случайно в датските вестници се появи и такова заглавие „Скандал в КБ Хален“. Жулиета с право казваше: „Това може би е по-добре за Мария“. Но все пак в протоколите шампионката бе друга. — Нищо, Мария ще става шампионка и, струва ми се, неведнъж...

Вестниците отбелязаха и „българската вихрушка“, която едва не помела досегашните представи за художествената гимнастика. Българската вихрушка — Нешка Робева беше щастлива с първия си

медал от световно първенство, от това, че напразни са били страховете ѝ. От сто места беше чула, преди да тръгне, че специалистките са спорили за нея, че силно се съмняват в нейното представяне, че нямало да бъде харесана на световното първенство. Там изискванията били много академични, никой нямало да прости експериментите на Жулиета и т.н., и т.н. Все от този род. Мария дори не подозираше, че изглеждала от тази страна грозно, от другата — зле. Тук изглеждаше добре от всички страни. Публиката я аплодираше, дори само като прекоси залата, Браво, Мария! Красимира също беше щастлива. И тя с медал. Бяха забравили да ѝ го дадат, после дойдоха да се извинят и направиха по този случай малко тържество.

През цялото първенство Жулиета беше с онова нейно страшно главоболие, което я подлудяваше. Винаги, когато я погледнех в това състояние, смятах, че съм длъжна да извикам веднага бърза помощ, и винаги ми казваше; „Не искам никой да разбере“. Сега искаше някакъв грим, с нещо да скрие жълтия цвят на лицето, който бе направо страшен. Ето, че и голямата радост може да я доведе до това състояние. Странно бе, че все пак отнякъде набираше сили да отиде до момичетата преди всеки старт. Как успяваше да ги заблуди, че е спокойна, не зная, но после всички за това говореха, че като дойде и каже няколко думи, се отпускат и тръгват вече с друго настроение.

В същност това беше първото и последното прилошаване на Жулиета на състезание. Така беше възмутена от себе си, че все казваше, че не може да си го прости. Не можех да разбера какво е виновна, че я боли главата, и що за ненормална взискателност е това. Как така не можеш да си простиш, че ти е било лошо? „Ами длъжна съм точно тогава да съм добре, Всичко се тренира. А най-много от всичко един треньор трябва да тренира поведението си на състезание. Казвам ти, че повече няма да ме видиш в това състояние на състезание.“ Наистина, повече никога не я видях с главоболие на състезание. Веднага след това — да. Но докато се водеше борбата, Жулиета беше царствена, величествена. Всяка крачка показваше власт. Момичетата чувствуваха силата в нея. Излиза, че наистина всичко се тренира. Тя беше тренирала и специалната си царствена походка, и това повдигане на главата, което ѝ придаваше доста надменен вид, и тази непристъпност за всичко, което не е нейна гимнастичка.

Когато се върнах, в редакцията намерих две статии от две преподавателки във ВИФ. Много се възмущавах, че Жулиета не била възпитала чувство за време у своите гимнастички. Как така ще ни взимат шампионската титла заради треньорско недоглеждане? Как така Мария ще се покланя две секунди повече на публиката? Спомням си, едната статия беше озаглавена „Десет пъти защо“. На треньорката Шишманова се задавах десет убийствени въпроса от една страшно възмутена специалистка по художествена гимнастика.

Но Жулиета вече беше твърдо решила да не се трогва повече от специалистките. По-късно, когато стана въпрос да ги викат за определяне на състава за Варненското първенство, треньорката казваше:

— А не, викайте ги вече на кафе. Състава определям аз.

Разбира се, със съответната аргументация. Толкова международни, толкова вътрешни първенства през този период, ето ти точките от класацията. Всички са били поставени при едни условия, във Варна ще участвуват първите три. Жулиета не искаше повече да чува коя откъде изглежда зле, не искаше да чува, че някоя с предупредила, че с толкова риск е много рисковано и други подобни мъдрости. Беше поставила като девиз на нашата художествена гимнастика — за голямото с малко не се тръгва. Онези, които са искали през това време да правят туршии, да шият гоблени и да правят гимнастика, могат да запазят сега драгоценното си мнение. Имаха възможност да се състезават с нея, състезавах се. Ето резултатите. Първа по тази класация (система, обявена веднага след Копенхаген) — Нешка Робева, втора — Мария Гигова, трета Румяна Стефанова.

За Нешка и Мария вече наистина нямаше никакви възражения, но защо и Румяна. Защото си е завоювала това право, И отсега нататък ще се знае — всеки трябва да воюва за правото си да бъде в този отбор.

— Някакви възражения?

— Да, но...

— Запазете си ги!

Трябва ли да казвам каква вълна от негодувание се надигна и колко не искаше да знае за нея Жулиета? Сега повече от всякога се предричаше крахът. И това не искаше да знае. Беше преминала един

много тежък период на подготовка, в който се говореше повече за чудатостите на Жулиета...

Говореше се много за пясъчните дюни на Несебър и Созопол. Жулиета карала момичетата да тичат с потънали до глезените в пясъка крака. Карала ги дори да хвърлят обръча там, на самия пясък. Представяте ли си? Карала ги да се изкачват по дюните пак в пясък до глезените.

В снежна виелица, когато даже спортистите на ГДР са в топлите стаи на Белмекен, жулиетините момичета бягат срещу вятъра. Някоя не смее да предложи да сменят поне посоката. Мария по едно време казва, че не може, и бременната Жулиета я взема на буксир. Започват да излизат лекоатлетите на ГДР. Щом тази бременна жена мъкне момичето, сигурно може да се тренира и в такъв ден. Излизат и веднага се прибират. Мария вече бяга сама и пред другите. След малко, когато влизат в салона, всички ги чакат да припаднат от умора и студ, а момичетата се смеят. Весели, доволни. Жулиета настоява, че всичко могат. Оказва се, че е вярно.

Приключила е тежка тренировка. Всички мислят, че повече не могат да мръднат. Да се изкъпят, да се облекат и бързо в къщи, в леглото. Едва дишат, когато чуват треньорката да казва: „Сега, още една тренировка“. Не може да се каже, че е кой знае каква шега, но Жулиета явно не се шегува. Обяснява им, че това го правили японските гимнастици. Щом японците могат, сигурно н ние ще можем. Момичетата тръгват с една мисъл — ако ще се припада, сега ще е. Но някоя не припада. Напротив, след известно време чувствуват нов приток на сили. Някои съчетания са дори по-добре изпълнени. Това е наистина много интересно.

— Жулиета, какво означава това — чувствавам, че имам сили за още една тренировка, откъде идва тази сила...

— От това, че сте много добре тренирани. Просто се увеличава поносимостта на организма. Искам само да знаете, че ако някоя почувствува умора на самото състезание, може да я преодолее. Вие вече всичко можете да преодолеете.

От време на време Жулиета пуска „японската тренировка“. Вече никой не протестира, дори на ум. Интересно им е да видят дали наистина могат винаги да издържат или онова е било случайно. Не, не

е било случайно. Винаги издържат и във всяка такава вечер са много оживени. Ето, наистина, всичко могат.

Лежи Жулиета в хотелската стая на кюстендилския хотел „Пауталия“, чете „Клавдий“, а на нишата се е провесила Румяна Стефанова. Скача, прави ми път да мина и отново увисва.

— Какво прави това момиче?

— Разтяга се, иска да стане по-висока.

— Кой ѝ е казал, че така ще стане по-висока? Никога не съм чувала такова нещо. Ти вярваш ли, че това е възможно?

— Не, разбира се.

— Защо не ѝ кажеш да слезе?

— Обичам упоритите хора.

Румяна слуша този разговор и все едно, че нищо не е чула. Виси. До посиняване. Докато ръцете откажат да поддържат тялото. Казвам ѝ:

— Руме, най-много да си разтегнеш ръцете. Излишно се мъчиш.

Румяна мълчи. След малко тръгва към залата. Там се мъчи да „вкарва баскети“, убедена, че това също помага за растежа. Опитвам се да ѝ кажа, че баскетболистките са високи, не защото играят баскетбол, а някои играят баскетбол специално, защото са високи. Ето, една от най-добрите ни баскетболистки, Тинето Гьошева, колко години игра, а от това не порасна. Руми мълчи, продължава да „дъни“ коша. Точно, точно, все поточно. Ако я беше видял някой баскетболен треньор в тези късни кюстендилски часове, сигурно щеше да направи от нея голяма баскетболистка.

— Много ме е яд, когато започнат да ме убеждават да се откажа от Румяна — казваше Жулиета. — Докато иска да идва в залата, ще идва. И за нея може би ще полагам повече грижи, защото го заслужава. Та тя трябва да остане, дори само за да дава пример на другите по упоритост, по дисциплина, по жажда за игра. Още като съвсем мъничка, където и да отидехме, Румяна пращаше картичка на майка си и на първата си треньорка Мария Чипрянова. Този навик ѝ остана докрая.

Много неща правеше Жулиета за Румяна. Преди всичко се стараеше да намери композиции, които ще скрият, че Руми е ниска, да престанат тези атаки за ръста. Специализираше Руми в скоковете, даваше резки преходи между въздушна и партерна игра, насищаше съчетанията ѝ с движение, с бързина. Човек никога не можеше да се

замисли ниска ли е, висока ли е тази гимнастичка. Долавяше се смътно, че е чернокоса. Когато играеше, това беше едно непрекъснато движение.

Гледаше я Жулиета и не можеше да разбере защо настояват да се откаже от нан-сигурния си боец. От тази, която ще изнесе битката с най-малко облаги за себе си. Ще даде висока база на другите и ще се оттегли, без дума да каже.

— Може би искат да вземеш някое по-талантливо...

— Видях ги вече много талантливите. Ти поне знаеш и твоята Грета...

„Моята“ Грета беше Грета Ганчева, едно момиче от Велико Търново. Видях го само на тренировка. Не бях виждала и досега не съм виждала момиче с такъв висок, лек, въздушен отскок. Казаха ми, че била отлична лекоатлетка, плувкиня и сега отскоро дошла в гимнастическата зала. Върнах се и започнах — Грета, та Грета.

— Ти не знаеш какво дете е това, ти нямаш представа, не си виждала...

— Не искам да си имам неприятности с никоя от колежките, не искам да огорчавам Ангелина.

— Какво огорчаване! Говорих с Ангелина. Тя дори се зарадва, че Грета ще може да тренира при тебе. Ангелина винаги много си е обичала децата и знае какво означава това... — А, и с Ангелина си говорила даже...

Така Жулиета тръгна към Велико Търново да види Грета, а се върна с две момичета. Примолили се родителите на Ася Кършева, взела и нея. После често мърмореше: „Нямам си други грижи, ами сега още две дъщери ми трябваха“. Ходеше по родителски срещи, грижеше се за тези деца така, както беше обещала на родителите им, но не това ѝ тежеше. Ася се оказа упорита като Руми, работеше, търсеше да пробие, да си проправи път между големите. А Грета направо пилееше таланта си. Ако успееше Жулиета да я стегне за известен период в тренировките, на състезанието Грета се отпускаше и всичко пропадеше. Веднъж пред едно републиканско първенство, когато Грета едно направи, две не направи, Жулиета изпратила всички и ѝ казала да остане. Заключила тогава залата и рекла: „Сега ние с тебе ще си останем тази нощ тук и ще си тренираме, а утре — направо на състезанието“. Момичето нищо не успяло да каже. Тренирало,

почивали, подремнали дори, но все в залата. На другия ден всички говореха каква чудна тази Грета, какъв талант. Как изведнъж изскочи. Стана първа сред девойките. Фоторепортерите се струпаха да я снимат. И досега се появяват понякога от тези снимки със скока на Грета. И при цялата тази шумотевица, тъкмо отивах да ѝ кажа на Жулиета моето победоносно „Видя ли“, когато тя ме посрещна посивяла с нейното:

— Видя ли я твоята Грета? Това е единственият ѝ, последният и хубав ден в тази зала. През тази нощ разбрах, че това момиче няма воля нищо да си наложи. А да спя с нея в залата нямам намерение. Вярно е, никоя друга няма такъв отскок, никоя няма толкова талант, може би никога няма да срещна вече такова нещо, но това дете няма таланта да се труди, а аз нямам нерви да му го създавам... Освен „моята“ Грета, Жулиета имаше и „своята“ Мая, и други такива таланти, за които хвърляше много труд, градеше много надежди около тях. Оказа се, че за никого не можеш да направиш нещо изключително, ако той не го иска достатъчно. Жулиета се сърдете на тези момичета, че пропиляват таланта, който природата щедро им бе дала, но природата трябваше да им даде и друго — поносимост на този суров жулиетин режим. Трябва да имаш и амбиция, и издръжливост, и голяма вяра, че това, което каже треньорът, е закон. Че няма друг закон. Ничие друго мнение няма значение. Получава Нешка Робева десетка. Четири съдийки вдигат своето десет. Публиката вдига в залата своето хиляда, а Нешка отива до треньорката си — „Добре ли беше?“ „Добре! Излез, че тези ще съборят залата“. Вдигната е десетка, а момичето не е видяло, иска да види радостта в очите на треньорката и едва тогава се усмихва щастливо...

Наближаваше световното първенство във Варна, а Жулиета продължаваше своите експерименти. Момичетата тренираха и в ниски зали, и без достатъчно осветление, и на съвсем тесни сцени даваха продукции пред публика.

— Тебе наистина трудно може да те разбере човек. Да имаш предимството на домакинството и да не го използваш. Защо да не играете в Двореца на спорта във Варна, където ще бъде и световното първенство, да свикнат момичетата с обстановката, с ориентирите, с въздуха дори в тази зала?

— Има време. Отделила съм достатъчно и за Двореца, а сега нека да опитат всичко. Искам да знаят, че могат всичко. Щом могат в тясна, още по-добре ще играят в широка зала, щом хващат уредите при по-слаба светлина, по-лесно ще им е нормална...

И да свършим с чудатостите на Жулиета — с нещо, което стана по-късно. При едно състезание треньорката заключи в една стая и съдийките. След три запитвания — „Коя от двете беше по-добрата?“, след три пъти отговор, че по-добрата е била тази, която са класирали на второ място, Жулиета казва — „Променете оценките“. Става въпрос за две български състезателки. Съдинките, разбира се, отказват, — как така, ще се подрони авторитетът им. „Та за какъв авторитет ще ми говорите, щом сами признавате, че сте дали по-малко на по-добрата?“ Но и тя трябва да разбере, не е удобно... „Много е удобно — казва Жулиета. — Докато не промените оценките, няма да излезете от тази зала. Имайте пред вид, че състезанието вас, а не мене чака. Аз съм си свършила работата и моето отсъствие сега няма да се забележи, но залата забелязва, че вас ви няма.“ Повишиха оценката, съобщиха, че е станала грешка и след кратка съдийска конференция, след като разгледали...

Във Варна два отбора тренираха при закрити врати корейският и нашият. Не зная какво са искали да скрият корейките, може би Зо Сун Док, една силна гимнастичка, която не тогава, а след две години успя да вземе златен медал на въже. Жулиета този път имаше съвсем сериозни основания да заключи вратата. Не, не бяха вече чудатости. Налагаше и се. Двадесет дни преди световното първенство ѝ бяха казали, че изхвърлянето на въжето е задължителен елемент. Трябваше да го поставят в съчетанията си така, че да не личи, че е пришито в последния момент. Трябваше да го отиграват до пълна сигурност, за да си осигурят успеха, за който бяха тръгнали. Жулиета искаше отново да ги убеди, че всичко могат. Беше им вързала очите. Хващаха въжето с вързани очи. Тогава как няма да го хванат на състезанието! Освен това, убеждаваше ги, че така се концентрират още по-добре.

Място не можеше да си намери от яд. „Защо някои хора ходят по конгреси и конференции, като най-важното ще ти го кажат двадесет дни преди световното първенство!“ На всичко-отгоре журналистите се оплакваха. Дошли са по-рано, не за да гледат как са заключени вратите. „Нали и ние трябва да имаме някакво предимство с това

домакинство?“ Жулиета се стараеше да скрие колко е ядосана — разбира се, не можеше да им покаже, че тренират със затворени очи, щяха да я обявят за луда. Усмиваше се с онази блестяща усмивка, която винаги смекчава и най-лошото настроение:

— Жените трябва да бъдат винаги малко загадъчни, иначе не са интересни. Не са глупави туркините, като носят фереджета.

— Няма да се изненадаме, ако и на твоите момичета поставиш фереджета.

— Засега още не, но това е идея. А последния ден преди първенството — открита тренировка. Заповядайте!

Колегите се ядосваха не на шега. Ще се прави на интересна точно сега! Нищо, последния ден на откритата тренировка ѝ простиha. Имаше какво да покаже тази упорита жена.

Вечерта преди първенството в барчето на „Спортпалас“ се правеха прогнозите. Записваха кой какво е казал. Едва ли някой е познал. Искана Жулиета да каже своята прогноза. „Първа ще е българка.“ „Коя?“ „Една от трите, но непременно българка.“ „Защо си толкова сигурна, откъде знаеш? Няма ли други силни гимнастички?“ „Защото съм подготвила три за шампионската титла“ „Другите не са ли се готвили?“ „Разбира се, че са се готвили, но сега нито една тренировка няма три толкова готови за титлата, колкото имам аз. И тъкмо затова ще е българка, защото ще има много силната подкрепа на съотборничките си. Тези моите три са тренирали заедно, свикнали са на остра конкуренция, това също ще им помогне...“

Някъде към зазоряване в този голям ден на българската художествена гимнастика, когато вече бяхме сами, Жулиета запчна да говори за Мария.

— Искаш ли да знаеш коя ще е шампионката? Ще стане този път точно това, което искам. Мария! На нея най-много и прилича короната. Вярно е, че Нешка взривяваше трибуните, вярно е, че през тези две години най-много нейни са победите, най-много нея харесваше публиката, но шампионка ще бъде Мария. Нешка и сега ще си остане любимка на публиката. После вече не зная как ще се развият събитията, но сега най-готова е Нешка, а шампионка ще бъде Мария.

— Не знаех, че си така пристрастна.

— Винаги съм била. Длъжна съм да го крия, но не мога да не бъда. Познавам ги така, както майка не познава децата си. Имало е

моменти, в които Нешка ме е заслепявала с тази динамика, с тази блестяща игра, с това, че умее да се хвърли цяла в едно изпълнение, с вътрешния си заряд. Във всеки турнир, който не е световно първенство, тя може да бъде най-силната. На световното първенство нервите ще издържат само на Мария. На Мария и на Румяна, но Руми никога няма да стане световна шампионка. Нея ще я видят, само ако всички претендентки имат някакъв отвратителен ден, пълен с несполуки, но това никога не става. Така че, като погледнеш по-сериозно, ще видиш, че имаме две претендентки, още по-сериозно и виждаш една. Другите две ще ѝ помогнат много, ще и проправят пътя.

Жулиета се разхождаше нервно из стаята. Попитах я, защо не е казала прогнозата си, като е толкова сигурна.

— Защото съм треньорка на трите. Това значи предателство към другите две.

— А като го мислиш, като си го мислила толкова дълго, като все пак си се нагласявала на тази вълна, не е ли предателство?

— Не, разбира се. Длъжна съм да мисля, да предвиждам, да си давам точна сметка за нещата. Това ми е работата. В Копенхаген хвърлих всичко. Там можех да им кажа — „Играйте, без да мислите за съдийки и оценки. Това никак не е важно. Играйте, искам да ви видят“. В Копенхаген търсех ефекта, тука вече търся победата. Между Копенхаген и Варна трябваше да се премислят много неща. Не стига да подготвиш оригиналните си съчетания. Не стига дори да ги изиграят блестящо. Трябваше да се проучва обстановката на състезанията. Кое грабва публиката, кое прави впечатление, кои акценти се отбелязват, кое респектира съдийките? Какво плаши момичетата, кое ги депремира, как понякога от депремиращия момент да направиш мобилизиращ? Как да се изолират от конюнктурата иа състезанието? И на всички ли едно им е нужно? Мария става два пъти по-хубава пред публиката. При Нешка е много важно да се преодолее комплексът на първите тактове. Трябваше да ѝ се моделира и загряването, и влизането на терена. Ти знаеш, и аз си имам проблеми, трябва да изключа главоболието на състезанието...

Тук вече изтръгнах. Представих си какво ще стане, ако този пристъп я връхлети точно на състезанието. Изглежда Жулиета усети какво съм си помислила.

— Не се безпокой, аз още в Копенхаген ти казах, че това повече няма да се повтори.

Знаех, че страшно вярва в способността си да си внушава, но не можех да бъда много сигурна, когато ставаше въпрос за такова нещо като главоболието.

Жулиета не можеше да спи в такава нощ, разхождаше се нагоре-надолу. На мен ми се спеше, та ми беше лошо. Никак не съм свикнала на безсънни нощи. Едно от нещата, които най-много обичам, е да си спя, но знаех, че нищо няма да излезе.

— Моля ти се, не си въобразявай, че ще те оставя да заспиш. Виж го вече слънцето в стаята, за кога ще спиш? Ей сега ще направя по едно кафенце. Не мога да си представя как може треньорката да излиза по време на състезанието от залата, когато играят нейните възпитанчки, защото се вълнувала, страх я било да гледа. Ами ако тебе те е страх, на тях какво им е? Или те не се вълнуват. „Ей, не заспивай, в такъв ден не се спи. Ще направя по още едно кафенце.“

— Жулиета, не ти ли минава поне за минутка такава мисъл, че шампионка може да стане Любов Парадиева, Галима Шугурова, нали сама казваш, че много ти харесва. Уте Леман, някоя от чехкините... Знаеш колко са силни в съдийството...

— Трябваше да те оставя да заспиш! Как можеш да ми задаваш такива въпроси? Не ми минава през ума. Нито за минутка. Нито за секунда. Някоя не е като Мария. Няма сега такава гимнастичка и скоро няма да се появи!

Тази жена наистина много рядко грешеше, когато говореше за състезанието, което предстои да се види. Виждаше го предварително. Дори с някои изненадващи подробности...

Но време беше вече да тръгваме за залата. Беше дошъл този наистина голям ден за българската художествена гимнастика.

МАРИЯ СИ ВЗЕ КОРОНАТА

Залата е вече препълнена. Децата — прегракнали от скандиране, още преди да е започнало състезанието. Група съветски туристи обявяват на своите, че имат поддръжници — „Молодди“. Чува се „Дотлоху“ от чехословашкия сектор. Сезонът е преминал, но все пак Варна си е международен курорт. А преди всичко — български град. Нашите хора ще видят най-сетне тези български момичета, за които толкова много се говори. Малките гимнастички на ЦСКА са дошли със своите простички лозунги, които изведнъж се харесват на цялата публика и се подеват. „Дайте ѝ короната“ — това, разбира се, е за некоронованата кралица Мария. „Нешка няма грешка“ — тази закачка си остава и досега, където и да я видят хората — и познати, и непознати, така я поздравяват. „За Руми няма думи“... Тези лозунги се подават от всички страни на залата, Децата са страшно горди, че публиката така приветствува тяхното хрумване, горди, че са на световно първенство. Сега ще видят най-големите гимнастички на света...

Ще видят, че най-голяма между големите е нашата Мария. Блестяща, съвършена. Залата иритива, да не би някакъв случаен шум да наруши това необикновено очарование. Мария се движи леко, ефирно, като синьо облаче в летен ден. Изглежда нежна, крехка, въздушна. Никой не подозира колко сила има в това момиче. Обръчът, въжетото, топката, се движат покрай нея, като че тя не ги докосва. Има нещо, което отделя тази гимнастичка от всички останали. Няма сравнимост, то си е нещо друго, някаква особена порода — шампионска. Истинска кралица. С пълния блясък.

Идва след нея Нешка, земна, огнена, пълна с живот. Нешка играе под съпровода на аплодисменти. Залата я подема с влизането и дълго, след като е престанала да играе, не стихва това „браво“ — най-хубавата музика за това момиче, което независимо от сметките на съдиите винаги имаше обичта на публиката. Умееше да пали тази темпераментна нестинарка всяка зала.

Игра Нешка на въже и се видя коя е шампионката на този уред, но на Мария дадоха по-висока оценка. Мария беше намислила какво да направи. Когато ги награждават, ще свали златния медал и ще го даде на Нешка. Ще видят те, че състезателките могат да бъдат по-справедливи, дори когато това им струва един златен медал. В този момент съобщиха оценката на Шугурова. По-висока и от тази на Мария. „А, така ли? — само толкова каза това момиче, което изглеждаше толкова въздушно на килима. — Ще видят те!“ Мария игра след това така, че да няма никакво съмнение, коя може да бъде шампионката. Да се види от всички краища на тази зала, че такъв въпрос не може да се поставя. Когато след това разказвах на Жулиета, тя беше доволна от две неща — от това, че Мария е пожелала да даде златния медал на Нешка, защото Нешка действително беше най-силната състезателка на въже — и с най-силната комнозиция, и с най-силното изпълнение. И още по-доволна беше, че дадоха златния медал на Шугурова, защото нищо няма да може да спре Мария, като е решила такова нещо да направи, („Науми ли си нещо, свършено е. Щеше да ни създаде големи проблеми.“) Но най-доволна от всичко беше, че Мария може да постигне такава супермобилизация, каквато имаше, след като се ядоса.

Световна шампионка — Мария Гигова, вицешампионка Нешка Робева, с бронзов медал — Румяна Стефанова. Това беше повече, отколкото Жулиета можеше да си пожелае. „Ансамблистките“ бяха спечелили също златния медал. Пълен триумф!

И ето че отново бяхме в тази стая, в която не можеше да се спи. Сега бе дошла и Мария. И тя не искаше да си легне. Искваше да говори, да слуша. Жулиета се разхождаше отново нервно, връщаше се към всички ярки моменти на това състезание. Възхищаваше се от Любов Парадиева, от Галима Шугурова. Сега бе толкова великодушна, толкова готова да признае всичко добро у съперничките си.

— Това малкото, Шугурова, ще ни създава много ядове. Да е живо и здраво, без такава конкуренция за никъде не сме. Ще почнем да си въобразяваме, че сме единствени и неповторими, тогава вече ще свършим... По едно време усетих, че леко ме втриса. Като видях тази препълнена, кипнала, завряла зала, като се сетих изведнъж, че това са нашите хора. Каквото видят сега, това ще знаят за нас...

— Но нали, това което видях, беше хубаво — обади се Мария.

— Великолепно! Повече, отколкото можех да си пожелаая. Така съм щастлива...

Изведнъж Жулиета се усети, че в стаята е Мария.

— Какво правиш тука, защо не си си легнала? Колко е часът?

— Но, Жуле, ти забравяш, че съм световна шампионка.

— Какво от това? Да не мислиш, че имам някаква нова, различна дисциплина за теб?

Световна шампионка си, защото съм те направила световна шампионка...

Добре би било този спор, съвсем неуместен, съвсем излишен (момичето искаше само да се порадва на радостта на треньорката си, не му се спеше в такава нощ, искаше да слуша, да говори), да беше спрял дотук. Но той беше подновен след месеци, изостри се неимоверно много. Намесиха се много хора.

Още в Копенхаген дойде представител на федерацията по спортна гимнастика на САЩ да покани Жулиета с Мария и Нешка на обиколка в някои градове на САЩ. Искаше да пропагандира този спорт, искаше да покаже най-хубавото. „Но ние не сме първите“ — казваше Жулиета. „За нас сте първите“. Беше приятно да се чуе, но треньорката отговори, че точно сега не е време за турнета. Предстои им много работа, защото на следващото световно първенство са решили наистина да бъдат първите. Ако тогава не са забравили поканата си, могат да я подновят. „Ще дойдем, когато станем шампионки.“ И ето че тази покана беше подновена веднага след световното първенство във Варана. Сега вече канеха и гимнастичките ни от ансамбловото съчетание.

Тръгват на този дълъг, интересен път. Американските младежи ги посрещат с любопитство, изпращат ги екзалтирани. Малко трудно се свиква, че свиркането, тропането, викането е знак на пълно одобрение. Най-подготвена е Нешка, тя никъде не може да чуе музиката си и играе без това под звуците на непрекъснати скандирания. Тук това е съвсем дива работа. Интересно, дори тази шумна публика млъква, когато играе Мария. Така тези две състезателки налагаха някакъв стил и при студените датчани, и при горещите американци. Всяка публика като че ли се подчиняваше преди всичко на „излъчването“ на състезателките.

Във всеки нов град — повече публика. Изглежда славата вече върви на крачка пред тях. В Чикаго на един прием, даден от кмета на града, дамите опипват дрехите на нашите момичета. Просто не могат да се сдържат, не могат да не задоволят голямото си любопитство. „Това от България ли е?“ „Да, модна къща «Лада»“ — казват момичетата, ей така, на шега. И тръгва тази шега. Иди обяснявай — всичко е вече „Лада“, (и костюмът, който Нешка си е оплела). „Великолепно! Може ли да си запишат...“

Един гръцки емигрант иска момичетата да се хранят в неговия ресторант. Безплатно. Просто да им се порадва, да се погордее с тях, както обяснява на организаторите. Тук не са явно много силни в географията, та го питат сънародници ли са. Да, почти, на две крачки. Човекът в този момент наистина чувствава, че по сънароднициш не могат да бъдат. Програмата с много сгъстена, но момичетата все пак за малко отиват до ресторанта на „съседа“ и виждат, че той наистина се е постарал да им направи угощение с всички балкански деликатеси.

Жулиета е доволна за своите момичета. Полага им се наистина след толкова работа да се отпуснат и да играят — така, за удоволствието да се играе. Хубаво е да не мислиш за съдии, за оценки, за класиране. Да те носи вълната на възторжената зала. „Ей, деца, така и кралски особи не са били посрещани, както вас ви посрещат. Ето, това се казва тур за овации!“

Наистина чудесен тур за овации в един континент, който иска да се запознае с художествената гимнастика тъкмо чрез шампионките й. „Златните момичета“ на България шестуват победоносно. И ето че след тази обиколка трябва да отидат във Франция за друга обиколка. Вече са стегнали сакчетата, готови за обратен път, когато от посолството идват да кажат, че Жулиета трябва да остане с Мария Гигова и Нешка Робева. Имат лична покана за участие в шоуто на един от най-популярните американски артисти — Джон Карсън. Жулиета се колебае. „Вече сме се приготвили. Отборът заминава за Франция. Там ни чакат. На момичетата никак не им се остава повече. Искат да пътуват всички заедно...“

— Ама вие чувате ли се какво говорите? Това е предаване на канал, който гледат и президентите на САЩ. Карсън е супер-звезда и кани само суперзвезди. Да предават по този канал на телевизията български гимнастички — за такава реклама не сме и мечтали. Не

може да откажете, не бива. Не става дори въпрос за отказване. Трябва само да се стегнете. Ще ви гледат целите Съединени щати, разбирате ли?

Започват по нещо да разбират. Какво има да се стягат? Щом ще играят, ще сложат най-хубавите трика... И точно тук, при този толкова прочут Карсън, трябва да видят какво е теснотия. В края на краищата — студио, а не зала. Точно тук Жулиета трябва да се поздрави, че е подготвяла момичетата си за игра във всяка обстановка. Ще успеят, ще се справят, ще намерят начин да покажат най-хубавото от съчетанията си и при тези условия. Те играят така, че „целите САЩ да видят действително нещо хубаво“.

— Възхитително! — казва Карсън. Момичета, къде се намира тази ваша България? Всички ли са така хубави там, всички ли са така темпераментни като тази ваша Нешка?

— Всички!

— Не може да бъде. Ще ме поканите ли да дойда да видя? Да, елате, ще видите най-хубавата част на земята.

— И това казвате, след като сте били тук!

— Да, ние бихме могли да сравним, вие още не...

— Чудесно.

— Ще видите нашето Черно море.

— Пълно с акули...

— Не. Водата е чиста, бистра, прозрачна...

Малкото българи, които са там, на другия край на света, за да вършат своята работа, са особено щастливи днес. Те броят колко пъти са споменали по американската телевизия България в това предаване. 18 пъти. „Можете ли да си представите? Какво направиха две момичета! Другарко Шишманова, вие не знаете какво богатство държите в ръцете си. Така и не разбрахме къде ги е видял Карсън. Видял ли ги е или е чул за тях, все едно, това означава, че са успели да станат страшно популярни за краткия си престой. Карсън кани само суперзвезди. А ето че заедно с гимнастичките и нашият търговски представител имаше възможност да даде кратко интервю...“

По-късно, при обиколката на Франция в чест на този празник на ФСЖТ, в работническите квартали на Париж, в работническите квартали на другите френски градове, тези момичета трябваше да се сблъскат с още по-тесни сцени от студиото на Карсън, да играят дори

на открито, дори на дъжд. Играят. Хората тук толкова много им се радват. Френските работници ги приветствуват бурно, сърдечно. Те се гордеят по свой начин с тези момичета — ето какви са децата на работниците от една социалистическа страна.

След Франция — Токио. „Златните момичета“ на България са една от нашумелите атракции на световното изложение. Първата вечер — полупразна зала. След шумния успех в САЩ и Франция — такъв студен душ. Момичетата просто не могат да раберат, че на едно световно изложение всичко е безкрайно интересно. Хората са се пръснали по хилядите примамки. Но иа следващата вечер залата вече е пълна. На по-следващата — ще се пръсне от народ. Момичетата започват да забелязват и някои постоянни посетители, които са тук всяка вечер. Сигурно те са разнесли мълвата, че техният спектакъл не бива да се пропуска. Японците, които в първата вечер са им се сторили студени, незаинтересовани от този спорт, сега са най-екзалтираните почитатели. Нашите хора тук се шегуват: „Ей, момичета, какво направихте? Хората ще забравят за чудесата на изложението покрай вас“. Разбира се, никой нищо не забравя на такова изложение трябва много неща да се видят, но тук, вече явно смятат, че атракцията на българките не бива да се пропуска...

Жулиета се връща страшно уморена и страшно щастлива. И страшно амбицирана за нова работа. „Хайде, момичета. Сега, каквото ни чака, не сте и сънували. Ще ни писнат ушите от работа.“ Шегува ли се треньорката? Такива успехи. Какво толкова има да работят? Нали хората така много ги харесват? „Да, но нали не трябва да се оставяме да омръзнем? Трябва да сменяме композициите. После, като ви гледах през цялото това време, си казвах — колко още могат тези мои момичета, как ще си ги направя още три пъти по-хубави...“ Да, но никак не е приятно след такива турнета, след като си свикнал да се движиш под звуците на тази най-сладка музика — аплодисментите, да ти викат: „Повтори! Къде мислиш? Повтори, ти казвам! Ето така. Не се влачи! Престани да бъркаш бе, момиче! Какво е това от тебе? Я се виж как играеш! Опъни ръката, така, още, още, още. Е, това е! Хайде сега го направи сто пъти. Точно така, както последния път. Всяко отклонение не се признава“. Три минути пред погледа на треньорката, после в ъгъла работа за техника. Не, никак не може да се сравни с триумфа в САЩ, Франция и Токио. Само че кой смее да възразява!

Прави се това, което е казала, по сто пъти и толкова. Ако в тази „стотачка“ си се отпуснал и те види да грешиш — двеста пъти. Изтощителни, уморителни тренировки. Дни наред: „Внимавай, внимавай! Не така!“ За едно, някъде между много неодобрения: „Браво! Това е! Я го повтори! Великолепно!“ И момичето вече хвърчи по терена. И го виждаш с нова сила. Заредено да понесе нови дълги неодобрения.

Идваше Хавана. Къде се скъса тази нишка, която свързваше Жулиета и Мария? Не ми се ще да се връщам на това, но то съществуваше, донесе им този разрив много горчивини, донесе им и голяма мобилизация. Това в крайна сметка беше един етап от развитието на нашата художествена гимнастика. Не зная как щяха да се развият събитията, ако всичко беше протекло нормално.

ЖЕНАТА Е КАТО ПЛОДНО ДРЪВЧЕ...

В съзнанието на гимнастическия свят Жулиета си остана като жена, която създава, воюва, побеждава. Дръзка, горда, недостъпна. Така изглеждаше на всички големи състезания след Копенхаген. Така искаше да изглежда. Твърдеше, че всичко се тренира, дори (и най-вече) треньорът е длъжен да се тренира. Да изработи своя линия на поведение. Да има точно определена позиция. Смяташе дори, че трябва да се появява на всички състезания с еднаква прическа. Нещо като герб, който в никой случай не се мени. Каквото искаше — постигна го. Но имаше неща не в нейна власт. Животът ѝ поднесе тежки огорчения, жестоки страдания.

Един такъв удар беше смъртта на малката ѝ дъщеря. Илиана беше много нежно, много кротко бебе. Жулиета се въртеше около нея с особена любов. „Виж ѝ пръстите — сигурно пианистка ще стане.“ Пръстите на самата Жулиета бяха изящни, така че нищо чудно в пръстите па дъщерята нямаше, но майките обичат да градят надежди върху всичко. „Виж как гледа, виж челото, виж как се усмихва. Има нещо в това дете!“ Как да няма? Коя ли майка не мисли, че в детето ѝ има какви ли не заложби, какви ли не таланти? И ето че Жулиета отиде на един турнир в Хавана, а като се върна, детето беше болно. В „Пирогов“. Казаха, че на другия ден ще го изписват. Простуда някаква, минала, а когато отишли да го вземат, им съобщили, че през нощта е починало.

Жулиета не беше на себе си. Обвиняваше се, че е заминала за Куба, че е треньорка, а не нормална жена, майка, която седи край детето си. Този път главоболието дойде едва ли не като избавление — поне за малко отвличаше вниманието. Баба Стояна държеше тази нещастна глава в скута си, толкова отдавна неприласкана, и тихо, както само тя си знаеше, успокояваше.

— Жуле, жената е като плодно дръвче, създадена живот да създава, за живот да се грижи. На жената всичко ще ѝ се случи и ще оцелее. Ти си млада, силна си, има много живот пред тебе...

— Защо всички мислят, че съм силна? Не знаеш колко слаба, колко безпомощна съм, не знаеш колко тежко нося всяка болка...

— Знам, всичко знам, ох, колко много знам.

В този момент дойдоха Мария и Нешка и вместо обичайните съболезнования казаха:

— Жуле, трябваш ни.

Жулиета ги гледаше втрещена, а после каза:

— Утре в десет часа ще дойда.

Стори ми се, че отговаря като автомат. Когато излезе за малко, баба Стояна въздъхна с облекчение:

— Да ги поживи бог тия двете. Само те знаяха какво трябва да й кажат. В такава мъка на човека нищо друго не можеш да му кажеш, освен че ти трябва...

Жулиета се съвземаше бавно, мъчително и действително само в залата даваше признаци на живот в тези дни.

И ето че дойде и една друга беда, от която Жулиета не успя да се съвземе почти до края на живота си. Раздялата с Мария беше болка, която непрекъснато си носеше. Честолюбие, гордост, намеса на много хора, които искаха да оправят, а още повече объркваха тези вече веднъж объркани взаимоотношения. Беше се случило нещо и се намериха кандидати да го досчупят. Опитите за оправяне отново внасяха влошаване, отново честолюбие, гордост. Колкото искаш. Как не! Световната шампионка и треньорката на световната шампионка.

Както и да е. От тренировъчната зала на Жулиета изчезна Мария. Отиде да тренира при Златка Аврамова, после при Лили Мирчева. Тренираше фанатично. От другата страна Жулиета също удвояваше усилията. При нея дойде да тренира и Красимира Филипова. Обстановката ставаше вече наистина ненормална. Това вече не беше отбор. Бяха амбицирани до краен предел гимнастички, амбицирани до краен предел треньорки.

Жулиета наблюдаваше жадно на всяко състезание Мария. Трепваше, още като съобщят името. Стоеше, опъната като струна и констатираше неизменно: „Моя си е Мария. Докато играе, докато е гимнастичка, моя ще е. Много са ни годините, в които сме работили заедно. Най-важните години, когато се изграждаше като гимнастичка, а аз като треньорка. Могат да прибавят каквото си искат, никога няма да е достатъчно, за да й отнемат това, което съм й дала“

По същия начин, след като беше работила три; години с Красимира, беше сменяла съчетания, беше се старала да смени облика на една гимнастичка, трябваше да си признае: „Каквото и да правя, Красимира ще си остане на Златка. Ще си носи всичко, което ѝ е дала Златка, докато играе. Това е“. И все-пак изцяло „нейна“ си остана в крайна сметка Нешка, която нямаше нито един тренировъчен ден при друга треньорка, така че нямаше и тази сложна плетеница от чувства — моя-немоя...

Жулиета лекуваше раната с работа. Мария — също. Така че много често си спомнях, като ги гледах тези двете, думите на баба Стояна — жената е създадена да създава. Като плодно дръвче е. И единственото ѝ спасение, когато е най-наранена, е да се втурне да прави това, което е правила, с още по-голяма настървение. Какво им е струвало — те си знаят, но резултатите не бяха лоши. Създаваха, тласкаха своята гимнастика напред, даваха ѝ по нещо ново.

От Хавана Жулиета се върна с много смесени чувства. Още на първия уред, лентата, Нешка получила 8,90 с обяснението, че е настъпила лентата. Тук на кинолентата се видя, че не е настъпила, но състезанието беше свършило. Защо тук, а не — там — и досега не мога да разбера. На нас наистина все нещо ни се случва, дето на други не може да се случи. Така, отстранена от голямата игра още на първия уред, Нешка беше направила нататък в другите уреди своя обичаен фурор.

— От нея съм доволна — казваше Жулиета. — Да се мобилизира при това толкова ненормално 8,90, да играе така блестящо. От Нешка нямаше какво повече да искам. Но може би ще трябва да направим една схема за възможните съдийски клопки, нещо като 1000 комбинации. На всяко ново състезание някаква нова измислица. След Копенхаген нашите треньорки тръгнаха с хронометри, след Хавана трябва да тръгнем с видеомагнетофони. С какво ли след Ротердам?

После разказваше за Мария и отново тази болка и гордост.

— Бори се като лъвица. Такава винаги съм я искала. И като погледнеш съвсем обективно, трябва да ѝ бъде благодарна. Никой така пълно не ме е изявявал като треньорка. Хич не ме интересува с колко други е работила през последните месеци. В крайна сметка си играе моята гимнастика.

Разбира се, това не означаваше, че не ѝ е много тежко. Друго беше в Копенхаген, във Варна.

Веса, сестрата на Жулиета, бързаше да се намеси:

— Жулиета, вземи Кристина, нека тренира покрай големите. Вземи го, това поне в очите ще те гледа, ще ти е благодарно...

Жулиета избухваше:

— Кой ти е казал, че искам в очите да ме гледат? Кой ти е казал, че ми е изтрябвала някаква благодарност? И ако мислиш, че Мария е точно неблагодарната, лъжеш се. Щом играе, бори се, прави това, на което съм я учила — аз съм ѝ благодарна. Не ми трябват нейните благодарности. А не виждам защо трябва да взимам дъщеря си, щом съм отказала на толкова други родители да взема децата им, като съм казвала, че не правя детска градина, а национален отбор.

След месец Веса подновяваше в друга гама:

— Представящ ли си — ставате олимпийски спорт и първата олимпийска шампионка е Кристина Гюрова, дъщерята на Жулиета Шишманова.

— Престани да си представяш. И не се прави на много хитра. Нямам време за Кристина. Виждаш какъв огън ми е на главата.

Опитвах се да подкрепя Веса. Не толкова от солидарност, колкото, защото наистина смятах, че трябва да я вземе. Мислех, че Руми не може да се справи. Трябваше по-здрава ръка. Казвах ѝ, че в Кристина има талант, който точно тя може да разкрие. И това, разбира се, минаваше, без да бъде забелязано. Жулиета трудно приемаше съвети, ако нямаше вече своя вътрешна убеденост. Когато почти е решила нещо, можеше да попита, да се послуша, да чуе и чуждо мнение, но да я накараш да реши нещо, на което току-що се е съпротивлявала — трудна работа.

Започна подготовката за Ротердамското световно първенство. Последното за всички от това славно поколение, което наистина остави ярка диря. Само Нешка знаеше, че е последно. Тя беше решила предварително, каквото и да стане, след това да се откаже. В тези две години до Ротердам отново трескава подготовка, нови съчетания, още по-голямо изостряне на амбициите. Жулиета вече не можеше да каже за никое състезание: „Играйте, не ме интересува класирането. Искам да видя само мащабна, амплитудна игра“. Нямаше вече такова нещо. Нямаше вече стратегически състезания. Всяко като че беше най-

важното. Всички се хвърлиха главоломно „да докажат“. Какво да докажат, ако ги питаш, нямаше точно да могат да ти кажат. Впрочем, нямаше да искат. Така нелепо беше всичко. Нешка и Красимира искаха да победят Мария, Мария — тях. Борбата се ожесточаваше. Все поизпепелена от всяка нова битка излизаше Жулиета. Нямаше сили да спре, не можеше да не чувства цялата абсурдност на положението. Често като че беше страничен наблюдател на всичко, дори на себе си. Случваше се Мария да получи незаслужен аванс от съдийките. Тогава Жулиета го приемаше като лично огорчение.

— Какво искат да кажат! Мария трябва да знае, че ще бъде първа, само когато действително е победила. Поне у нас това трябва много строго да се спазва. Иначе се губи смисълът на нашата работа.

Друг път, когато Мария имаше действителната победа, категорична, безапелационна, Жулиета дълго мълчеше. В крайна сметка това беше победа над самата нея. Ще минат час-два, ще минат понякога ден-два, но треньорката непременно ще оцени по достойнство бившата си възпитаничка.

— Умее да се бори, умее да си защитава титлата. Това вече е друго. Така, да. Трябва да има ред. Шампионката на света трябва да бъде на висота и тук, когато иска, да бъде шампионка у дома. И тук, и нашите хора трябва да я виждат така, както беше сега.

На международни турнири българските гимнастички продължаваха да са в центъра на вниманието. Тази вътрешна борба ги тласкаше към нови търсения, но напрежението се чувствуваше във въздуха. „Вярно ли е...“ — питаха чуждите треньорки. Жените усещаха интригата, подушваха я отдалече. „Не, нищо не е вярно. Всичко ни е наред. Какво да е вярно? Виждате ли нещо, което да ви смущава?“ „Не, но изглежда...“ „Нищо не изглежда...“

При такова докосване до темата Жулиета можеше да снове нервно по цяла нощ из хотелската стая.

— Ах, женски носове! Какво ли не подушват! Само да усетя, че някоя от нашите разнася интрижки. Тясна ще ѝ се види Земята! Е това е, което никога на никоя няма да простя.

— И защо мислиш, че някоя трябва да разнася интрижки? Та разликата във взаимоотношенията ви с Мария не може да не се види.

— Да си виждат, каквото искат, да усещат, каквото искат, да мислят, каквото искат. Не искам наши треньорки, съдийки клюки да

разнасят. И аз може би виждам, че не всичко при тях е наред, но не ходя да ги подпитвам — да не би и нима? То си е тяхна работа.

— Постарай се да не ходиш като тъмен облак. Югославянките казват, че си станала много люта. — Ще се постарая. И наистина съм вече излишно люта. Трябва ми малко почивка. Мисля си, ако мога да отида за десет дни в Катунца, съвсем друг човек ще се върна...

Така и не намери тези десет дни за Катунца. Трупаше се умора, трупаха се огорчения. Оттатък при „ансамблистките“ също нещо не беше наред. След две световни титли нещо ставаше и в отбора на чудесната шесторка. Състезателки против треньорка, треньорка против състезателки. Мътна работа.

— Ако ме питаш къде ми се ходи, трудно ще ми бъде да ти отговоря. Ако питаш къде не ми се ходи, зная — това е Ротердам.

— Изгуби ли интерес към шампионската титла?

— Шампионка ще стане сигурно Мария.

— Тенчо Начев, треньорът на баскетболистките от „Марица“ ми е казал, че когато малко се разколебае в победата, колкото и да се старае да го скрие от баскетболистките си, по някакъв свой, необясним начин те долавят това недоверие и рухват.

— Няма нужда Тенчо Начев да ми го казва. Много добре ми е известно, но струва ми се, че съм много уморена от всичко. Ти не можеш да ми кажеш, че пред Нешка и Красимира съм показала с нещо тази умора. Виждаш колко много ми коштува това усилие.

— Страхувам се, че точно усилието се долавя.

— Правя, каквото мога.

— Можеш много повече. Щом като успя да тренираш треньорката така, че да забрави главоболието, длъжна си сега да да тренираш треньорката да повярва в победата. Работата е в това, че ти никога докрай не избра — искаш или не искаш Мария да бъде победена, искаш или не искаш Нешка да я победи. Струва ми се, че прекалено много обичаш този свой шедьовър Мария и не можа никога да се поставиш на дистанцията, на която фактически сте вие двете.

— Не, не е точно това. Не е най-важното, какво аз искам и не искам. Много рано разбрах, че точно Мария е родена, за да бъде шампионка. Цялостна, родена да побеждава. Спомняш ли си първата победа на Нешка? Място не можех да си намеря от щастие и не можех да се надявам, че толкова скоро ще наложи това мое ново чудо. Знаеш

каква беше обстановката и Нешка ми дойде смачкана — не трябвало да бъде тя първа, сигурно незаслужено е заела нечие чуждо място. Помниш след това в Полша, когато победи Мария, как те молеше да успокоиш Мария, защото сигурно много ѝ е мъчно. При това още със стъпването си в тази зала точно това искаше — да бие Мария и нищо друго. Объркан човек е Нешка. Ще си остане винаги любимката на публиката, все ще се намерят такива, които ще казват, че нищо похубаво не са виждали, но шампионка няма да бъде.

По-късно, когато в пресцентъра на световното първенство видяхме една единствена снимка — в цял ръст Нешка Робева, и ни обясниха, че това е най-добрата гимнастичка, която някога е съществувала, Жулиета се обърна с цялата тъга, която може да събере опитът:

— Ето, виждаш ли я любимката на публиката? Ако някога стане шампионка, готова съм да застана в центъра на която искаш зала и да кажа, че нищо не разбирам от гимнастика и гимнастички. Не ѝ се наложи да застава в центъра на залата. Нешка както и Красимира, проиграха шансовете си още на първия уред. Изпуснаха бухалките на едно и също място. Нито сложно, нито трудно, нито рисковано. Най-обикновено. Теоретично, в този етап на развитие на гимнастиката, тук се изключва грешката.

Вечерта двете бяха смачкани до немай къде. В съседната стая трениорката бе вързала главата си. С пълна пара се задаваше онзи ужасен пристъп на главоболие. Тези двете не искаха да живеят. Не зная защо им казах, че един колега се е разсмял, когато и Нешка е изпуснала точно там, където и Красимира: „Тези двете могат да се състезават само в Княжево“. Тези двете настръхнаха като две зверчета. „Така ли, Княжево? Добре, Княжево.“ Стори ми се, че направих беля, но вече бе късно да се връщам. Казах на Жулиета, че утре, ако грешат, ще бъде моя вината — това, с Княжево, може да се окаже голяма беда.

— Нищо. Имат възможност да покажат. Утре, ако грешат, значи наистина са за Княжево. Въпреки че вече ми е все едно. Ако искат, да играят, ако искат, да грешат.

Седем блестящи старта, проиграни от едно глупаво изпускане на бухалките! Залата гърмеше. Идваха от всички страни да я поздравяват. Мария беше станала световна шампионка заедно с Галима Шугурова. Трите българки отново бяха на почетната стълбичка за обръча. Нешка

взе медал и на топката. Жулиета усещаше, че онзи пристъп на главоболието, на което така отдавна бе забранено да се появява на състезания, ще ѝ изиграе някой мръсен номер.

Вечерта, когато всичко вече бе приключило, около Нешка се събра това пъстро ято на японките. Открай време, откакто се бе появила Нешка, те казваха, че нямало нищо по-хубаво. Носеха ѝ от тези безброй миниатюрни сувенирчета — можеше цял японски музей да си направи, ако иска, весело чуруликаха, поздравяваха я. Тук бяха и французойките, кубинките, корейките...

Жулиета не можеше място да си намери.

— Виж я, моля ти се, любимката на публиката! Ще се разпадне от удоволствие. Нямаше по-готова от нея шампионка да стане, ще ми изпуска бухалките, ще ми играе блестящо после, така — за удоволствие на залата, ще ми гърмят и скандират! С едното гърмене и скандиране ще си остане.

— Нея поне ще я помнят.

— Да, това, да. Ще я помнят, ще я обичат. Просто не е от породата на шампионките! От породата на любимките е. Колко отдавна зная това и как не мога да се примиря. Още преди Варна знаех, че само Мария е достатъчно цялостна, достатъчно завършена за победителка. Трябва характер за тази работа. Нешка имаше дарбата да играе, Мария — да побеждава.

— Казващ го, като че това е краят.

— Да, това краят на това поколение. Оттук натам вече на по едно бронзово медалче ще трябва да се радваме.

Една прогноза, която за наша радост няма покритие Първата. Може би, защото Жулиета беше свикнала да прави прогнозите само на базата на това, което тя може да даде. Беше пропуснала това, че изпращайки една от тези състезателки, дава на гимнастиката първокласна, изключителна тренировка. Нешка Робева — това беше име, което не слезе, а тепърва се качва на сцената...

ТЪЖНИ ТЪРЖЕСТВА

Нешка беше решила, че това е последното ѝ състезание. Каквото и да стане на него, след това се оттегля. Наложил се да се яви на още едно. Заради ЦСКА и заради българската публика, както я убеди треньорката ѝ. Това наистина беше блестящ финал на един блестящ път. Нешка се хвърли в това състезание, вече освободена от мисълта за съдии, точки, медали. Играеше за публиката. Хората не знаеха, че се разделят с тази изключителна гимнастика, но изглеждаше, че се е отприщил някакъв бент. Това момиче отново връщаше цялата страст на всеки жест. Може би единствената тъжна на това свое тържество беше Жулиета.

— Ако за нещо някога съм мечтала, това е било като нея да играя — така да гърми залата, както днес гърми, така по десет пъти да ме викат да се върна. Винаги, когато съм я гледала, съм мислила, че такава мога да бъда аз. Ако нещо съм правила с особена любов, това са били композициите на Нешка. Разбира се, вълнувала съм се, когато съм работила и с другите. Но при Нешка е било съвсем друго. Правиш като за себе си. Хем си ти, хем не си. Много смесено чувство. Може би затова и от нея винаги съм искала най-много, към нея съм била най-строга. Когато преди Копенхаген Лили Мирчева предупреждаваше, че съдийките няма да я приемат, когато казваше, че аз сигурно не си правя илюзии, беше съвсем права. Аз никога не съм си правела илюзии. Знаех, че съдийките няма да я приемат, че нея публиката ще я приеме. Знаех, че гимнастиката ще я приеме. Та погледни колко вече играят точно „нешкината“ гимнастика! Никоя с толкова темперамент, никоя с толкова страст. Това трябва да ти идва отвътре, но приека нейния стил. Гледай колко много момичета във всяка зала, където са се събрали най-добрите на света, искат да играят като Мария, като Нешка. Смятам, че сега вече, когато си отиват, ще мога да кажа — целта е изпълнена.

— Никога ли не си чувствувала вина към Нешка, като още в началото си знаела, че съдийките никога няма да я пуснат там, където най-много е искала да бъде?

— Никога. Ако аз бях останала да играя, щях да играя това, което Нешка игра, щях да зная, че нямам никакви шансове да бъда любимка на съдийките, но щях да нося същата тази гимнастика. Някога, когато ти казвах, че искам да съм като Айсидора Дънкан, ти се смееше. Сега мога да ти кажа вече, точно какво съм имала пред вид. Нешка не получи малко. Възторжени зали по цял свят я аплодираха... По-късно, когато наблюдавахме световното първенство по спортна гимнастика във Варна, Жулиета с особен интерес следеше борбата между Туришчева и Корбут. Още в самото начало отбеляза — световна шампионка ще стане Туришчева. На нея п приляга короната, но Корбут ще остави друга, по-трайна следа. Нейната гимнастика ще се играе в следващите години. Колко позната история...

Жулиета направи такова изпращане на Нешка, каквото само тя можеше да организира. Беше помислила за всичко. Това беше един малък празник, наистина. Момичето трябваше да бъде отрупано с толкова мили изненади, че да забрави да заплаче. Това, което треньорката не можеше да понася, бяха сълзите. И Нешка наистина нямаше време да заплаче. Момичетата на ЦСКА изнесоха разкошна продукция, след като Нешка беше изиграла своя казачок с въжето — първото съчетание, с което преди десет години ни беше зашеметила — нашата и копенхагенската публика. Играеха момичетата и всяко, когато завършваше, оставяше в краката ѝ разкошен букет от маргарити. По повод маргаритите двадесет минути преди това беше станал малък скандал, но Нешка не можеше да знае за това. Всичко беше толкова празнично... (Дойдоха младите треньорки на ЦСКА и казаха, че нямало маргарити, затова купили карамфили. Жулиета не ги и погледна: „Карамфилите можете да запазите за себе си, а щом съм казала маргарити, тук след двадесет минути трябва да има най-хубавите маргарити, които някой някога е виждал...“ Предполагам, че в този момент младите треньорки на ЦСКА са я мразили, но след двадесет минути наистина имаше това, което Жулиета искаше.) Тържеството течеше точно по нейния сценарий. И, все пак, имаше нещо, което накрая изненада и треньорката.

Дойде ред на Нешка да предаде трикото си. Тя се отправи към, треньорката си, застана до нея, после се обърна към публиката.

— От нея получих това трико. Стараех се да играя така, както тя искаше. От нея получих всичко, не мога нищо да ѝ дам, освен своята

благодарност.

Нешка не можеше да знае колко често Жулиета се е виждала в това трико, докато е гледала своята състезателка, не можеше да знае колко ценен е този подарък. Това беше някакъв порив. После Жулиета питаше:

— Ти знаеше ли, че ще го направи? („Не, не е ставало дума.“) За малко да ме направи за резил. Изведнъж усетих, че ми се плаче. А колко пъти пред тях съм казвала, че ненавиждам лиглите, дето все циврят пред хората...

Дойде ред и Мария да се откаже. Мария искаше още да играе. Жулиета вече настояваше да се подготви тържествено изпращане. По този повод имахме много спорове. И аз като Жулиета мислех, че точно сега е моментът да си отиде. Непобеждавана. Трикратната световна шампионка трябваше да запази блясъка си непогръннал. Никой не биваше да я види да спада надолу от този връх, на който така дълго беше стояла. „Човек трябва да знае кога да си отиде“ — беше казала навремето Жулиета, когато ставаше въпрос за самата нея, и направи „операцията“ с един замах. Боли, но трябва. Да, но положението сега беше много по-различно. Жулиета беше уязвима.

— Хората ще си помислят, че това е за вашата вражда. Нещата се усложняват, защото Мария иска да играе. Публиката я обича, няма да ти прости, че ѝ я отнемаш. Всички, които не те обичат, ще те обвиняват, че тормозиш момичето.

— Нищо не ме интересува. Може би в моето положение най-удобно е да я изчакам да се провали. Може би, ако беше за друга, щях да го направя. Омръзнаха ми всички обвинения. Уморена съм. Но това е Мария. Не мога да допусна да помръкне това, което така ярко е блестяло. А кой какво ще каже, ми е все едно. Най-важното е да се запази името на Мария. Това, което сега не може да разбере, след време ще ѝ бъде ясно. Това поколение вече слезе от сцената. Идва ред на следващото.

Никакви спорове не помогнаха, щом веднъж Жулиета е решила, че нещо трябва да се направи. Спиране нямаше. Появи се една статия във в. „Антени“, в която обвиняваха Шишманова, че поставила ултиматум — или аз, или Мария. Това — дори в заглавието. И докато Жулиета протестираше, доказваше, че такива ултиматуми не е поставяла, появи се и препечатка във в. „Народен спорт“. Същата

статия. И така, с двата вестника в двете ръце Жулиета нервно обохождаше стаята, вървеше, мълчеше, докато накрая каза своето:

— Край! И да съм имала някакви колебания за отлагане, сега вече ги нямам. Край, и колкото по-бързо, толкова по-добре!

Така дойде и този ден. Тържествено изпращане, речи, подаръци, цветя. Жулиета се появи в пълния си блясък. Носеше 108 червени рози — колкото бяха златните медали на Мария. Умееше да прави празници тази жена! Предполагам, че в този ден Мария е мразила сто и осемте рози, мразила е целия този парад, цялата шумотевица. Едно момиче, потънало в цветя, потънало в сълзи, в една разплакала зала. Жените и без това лесно плачат, а тук вече бяха в стихията си. Мария напускаше като жертва. На тези жени и без това им беше мъчно, че няма вече да я виждат как играе, и при това се прибавяше раздуханата жестокост на Жулиета. И когато тази жена тръгна да поздрави своята възпитаничка със своите 108 червени рози, царствена, горда, студена, едва ли някой можеше да си помисли, че точно за нея тази раздяла беше най-тежка. Това беше най-голямото, което бе направила в живота си, това беше нейният шедьовър. Нека си подсмърчат двеста жени. Нека Жулиета изглежда безсърдечна. Тя най-добре знаеше какво ѝ е.

Ще се прибере след малко тази единствена недокосната от голямото вълнение, както на всички им изглеждаше, ще захвърли парадните дрехи и ще превърже главата. Още по-силно, още по-силно, защото това нейно главоболие направо заслепява... Не може дъх да си поеме. (Гълташе хапчета с цели шепи, идваха най-различни лекари, ходи и при Димков, ходи и в Банкя екстензии да ѝ правят, опита и иглолечението — нищо не помагаше.) Връхлети ли я — стяга с шалове главата. С часове не може място да си намери. Понякога казваше:

— Хората си мислят, че съм много щастлива. Голямо щастие е да носиш такава болна глава, която не знаеш кога какъв номер ще ти изиграе. Понякога се питам бих ли дала, всичко, което имам, което съм постигнала, преживяла, само да не ме боли никога вече глава. Когато този въпрос е дошъл по време на главоболие, си казвам — разбира се. Нищо не ми трябва. Всичко ми е все едно, само да не боли. Малко мине ли ми, виждам, че нищо не бих дала. Всичко, което съм преживяла, постигнала, ми е скъпо. Ако това главоболие е цената — добре, плащам си я...

С нов пристъп на това нечовешко главоболие завърши прощаването на Мария със спорта. Не зная как е било в мариината къща. В жулиетината не беше весело...

Отиде си „българската вихрушка“, която помете много стари представи за този спорт — момичето, което умееше да пали трибуните като никое друго. Отиде си след него три пъти коронованата кралица на художествената гимнастика, чародейката, която покоряваше същата тази зала, гърмяла преди минута за огненото момиче с друга красота. Това беше искала Жулиета, това беше постигнала — да наложи две състезателки, съвсем различни. Можеше да бъде доволна, можеше да бъде щастлива, а се чувствуваше опустошена.

— Мисля, че чак сега разбирам какво му е било на Димитър Митев. За мене той беше най-големият треньор. Ходила съм да го наблюдавам как работи. От него съм научила повече от всички книги, повече, отколкото от цялото си следване. Цяла школа беше този човек. Мечтаех си, когато стана треньорка, и мене така да ме обичат, така да ме слушат. Така да ме почитат състезателките ми. Мислех си при всяка победа на неговите баскетболистки, колко ли е щастлив. Сигурно е бил щастлив. За мене това беше треньор-кумир. И изведнъж, когато това славно поколение баскетболистки се оттегли, оттегли се и Митев. Не можех да му простя. Мислех, че ме е подвел, че ме е излъгал, че напразно съм вярвала, че това е изключителен треньор. Как може да се откаже, защото са се отказали състезателките? На тях им е дошло времето да напуснат — напуснали, а той? Напразно съм мислила, че е голям треньор, силен човек. За мене тогава това беше нещо като дезертъорство. Сега го разбирам. Нищо не искам повече от това — да се оттегля. Ако можех само да ги оставя тези малки гарджета, дете са зяпнали срещу мене! Така изчерпана се чувствувам. Така много ми дойде всичко... Само че не мога, длъжна съм. Тези трябва да си стъпят на краката, трябва да си видя заместницата и тогава да се оттеглям. Не мога да понасям, когато пророкуват, че като си отишло едно славно поколение гимнастички, си е отишла и славата на нашата художествена гимнастика. Ние вече не можем да се явяваме как да е по световни първенства.

Така Жулиета пое младите. За известно време остана Красимира Филипова с тях, но скоро и на нея започнаха да ѝ подготвят чествуване. Смятах, че трябва да остане, да не е така рязко оголването

на националния отбор. Смятах, че покрай нея младите ще има какво да научат, но треньорката беше наблюдавала този процес на сработване на две поколения по-отблизо и имаше друго мнение:

— Тези, малките, трябва да останат сами. Не бива да им тежи сянката на предопределена прима. У нас никога никоя няма да може да стане първа, щом играе Красимира. Ти знаеш как става — играе — не играе, ние тук ще ѝ пазим името. Дали това ще стане и навън? Момичетата няма никога да добият достатъчно самочувствие при това положение. Нека се борят помежду си, нека си налагат в равни двубои своя прима, нека изпробват навън силата си. Онези, другите, имаха десет години, в които се изявяваха, доказваха на международния терен. Всяка направи, каквото можа, сега тези да тръгват и да правят, каквото могат. Дойде техният ред.

Много скоро Жулиета се увлече по тези, новите. Само след няколко месеца казваше:

— Съжалявам много, че Митев не е издържал на тази първа криза. Ако не се чувствувах така задължена към бъдещето на тези спорт, щях да напусна залата, веднага след като я напуснаха онези, големите. Сега съм доволна, че нямах избор. Знаеш ли колко хубаво се работи, когато веднъж си минал през всички тези мъчителни търсения! Има неща, за които съм губила месеци, години — сега идват толкова по-бързо. Толкова по-леко. Мисля, че един треньор трябва да изкара поне три поколения, за да даде всичко, което има у него. Представяш ли си какво би направил Митев с още две поколения баскетболистки! И досега смятам, че той е изключителен треньор. Това не е било само някогашно възхищение на една начинаеща треньорка. Сега, след като съм минала през всичко, мисля, че този човек би направил много, ако бе могъл да се пребори с тази много естествена криза. Не зная какво трябва да се направи, но заслужава сериозно внимание този въпрос — как да се съхранят големите треньори за три поколения спортисти. Това вече би било истинско богатство. Сигурно не е само Митев, сигурно и други треньори сме загубили така. Точно в момент, в който могат да бъдат много по-полезни, отколкото са били.

Друг път идваше с друга грижа.

— Не мога да разбера защо за толкова години нито една българска треньорка не дойде да види как работя. Предлагах на ВИФ да въведат задължителен стаж за момичетата от треньорския профил

при тези, които вече са направили нещо — нека отидат при Златка Аврамова, при Лили Мирчева. Защо трябва да откриват открити Америки? Идва румънската треньорка, иска да види как работя, идват югославянки, австрийки. Не идват само нашите. Никакъв интерес. Ето, аз скоро ще напусна залата, а сигурно ще има какво да вземат от мене.

Наистина, за толкова години не видях нито една българска треньорка, нито една бъдеща специалистка, нито една, на която работата не й върви — да дойде, да види какво прави Жулиета, как идват тези успехи. Наскоро дори на национално треньорско съвещание една се оплакала, че федерацията не й осигурила възможност да наблюдава световното първенство в Лондон. И тя откъде да се учи при това положение... Мисля, че ако на това треньорско съвещание беше Жулиета, тази треньорка не би посмяла да зададе такъв въпрос, защото Жулиета щеше да скочи и да я попита: „Когато ходи да се учиш в Копенхаген, Ротердам, Базел, Мадрид, какво научи? Защо за толкова години нищо не направи, нито една гимнастичка, която да се забележи, нито едно момиче, което да попадне в националния отбор, в разширения състав поне?“ Да, неприятен характер имаше Жулиета. Сега на всички им е неудобно да поставят така въпроса, на тази треньорка и на много други, чийто живот ще мине в претенции. В тези дни Жулиета вървеше като че подмладена, ободрена. „Знаеш, пак усетих онова, огромно удоволствие да ме връхлита така изведнъж някоя нова идея, някоя нова композиция. Сега вече не се страхувам, че нещо ще забравя. Не се страхувам и когато дни наред искам нещо да променя в някоя композиция, а не ми идва нищо, което да ми хареса. Зная, че ще отmine, че не може да не дойде. Зная, че има още и още ново в мене. Това може би е най-голямата награда за треньор, който е набрал кураж да се заеме с второ поколение спортисти, да започне отначало. Това обновяване. Тази нова сила.“

Жулиета се изправи сега сама срещу малките. Малките бяха пораснали, почти без да ги забележи, улисана в тази толкова тежка борба, която трябваше да води в последните години. В същност тя и сега гледаше на тях като на деца. Гледаха я с любов, със страхопочитание. При тях тя идваше с ореола на славата, с легендите за невероятната треньорка. Питаша по-го-лемите: „Вярно ли е, че е толкова строга...“

„Вярно ли е, че е толкова строга?“ Беше. Отиде си едно поколение, което признаваше един закон — думата на Жулиета. Никоя не смееше да възрази, никоя не искаше обяснение, никоя дори не питаше кое защо прави треньорката. Нейните изисквания трябваше да се спазват безпрекословно. Докато беше при нея Мария, се подчиняваше на същата дисциплина, както и всички останали. Отиде си Мария, редът в тази зала с нищо не се промени. Ако някои са мислили, че уплашена от разрива с примата, треньорката ще внесе малко по-мек режим, излъгали са се. Това вече беше и въпрос на гордост. И сама да е чувствувала необходимост, вече не можеше да го направи. „Такава съм. Който не ме харесва, може да не работи с мене“. Струва ми се, че момичетата усещаха какво става с треньорката им, затова с нищо не показваха, че прекалената строгост им тежи. Стараеха се да не ѝ причиняват нова болка. Жулиета продължаваше да командува с твърда ръка своята малка армия. Сто пъти в ъгъла, докато се оправи грешката! Големите състезателки го правеха без възражения, така, както го правеха, когато още изучаваха азбуката на новата жулиетина гимнастика. Никой не възразяваше. Жулиета сама си постави въпроса — „Нужно ли е“, сама си отговори — „Не, не е нужно“. Вече не. На друг етап от развитието си са, трябва друго да се търси. Техниката на уредите владеят до съвършенство. Научили са я тогава, когато ги караше да повтарят хиляди пъти едно, за да бъде точно изпълнено веднъж, когато трябва. Сега вече най-важното беше да се разгърнат в мащабни, силни, ярки композиции. Наказанията в ъгъла намаляваха, после престанаха, но Жулиета ставаше все почувствителна към неизпълнението на всяко нареждане.

Стела Милошева не замина за Токио, защото не беше дошла на една единствена тренировка. Обяснението, че имала разрешение от личната си треньорка на Първи май да не тренира, само наля масло в огъня. „Разрешенията на личните треньорки не отменят нарежданията на старши-треньора“. Стела имаше готови документи, беше така заживяла с това пътуване, но не отиде. Не отиде и никоя на нейно място. Заминаха с една по-малко. После често Жулиета се ядосваше, че Стела не е могла да види това, което те са видели. „Прекалих. Не знам какво ми стана, но като каза — «Личната ми треньорка», и вече разбрах, че няма начин да отстъпя.“ Стела, разбира се, никога не

разбра, че това беше едно от малкото неща, за които Жулиета съжеляваше.

При един лагер в Белмекен Нешка каза, че я боли кракът, подът е много твърд и не може да играе. Жулиета я изпратила с първата кола, която ѝ се мернала, почти веднага, защото точно тогава някой слизал.

Нешка казваше:

— Край! Да ме излага тя така пред всички спортисти! Това вече не мога да ѝ простя. Много добре знае, че не съм симулантка, че щом съм казала, че ме боли кракът, значи наистина ме боли.

След два дни пристигна Жулиета, разярена до краен предел:

— Край! Не ме интересува! Да ме излага така пред целия Белмекен! Казвам ѝ да изиграе едно съчетание. Едно единствено съчетание и ще ми се лигави. Да не би да си мисли, че като е световна вицешампионка, ще ми се прави на примадона. И на шампионката не съм го позволявала.

— Но нали сама си казвала, че за да каже Нешка, че нещо я боли, трябва да е близо до припадъка. Щом ти е казала, че я боли кракът, трябвало е да я чуеш.

— Казала съм и е така. Е, и какво от това? Няма да умре, като изиграе едно съчетание!

Световното първенство приближаваше. Жулиета страдаше и се заканваше. Нешка страдаше и мълчеше, но, общо взето, и от двете страни се повтаряше все едно — „Край!“. Докато един ден Нешка реши:

— Ще отида и ще ѝ се извиня.

— Как ще ѝ се извиниш, като не се смяташ за виновна?

— Жулиета ще се пръсне от гордост. Ще ѝ се извиня, тя ще знае, че не се смятам виновна, ще иска да ме набие, но, разбира се, няма да ме набие, ще приеме великодушно моето извинение. Все едно. Много време загубихме за една глупост. Трябва да се работи. Сега всеки пропуснт ден е катастрофа.

Така и стана. На другия ден Жулиета пристигна доста смачкана.

— Дойде онова диване и ми се извини.

— Нали знаеш, че в случая ти си виновна.

— Зная, разбира се, и какво от това! Какво като зная! Да не би да си мислиш, че мога да отида и да ѝ го кажа! Само това остава. Трябва

да има ред...

Не го разбирах много този техен ред, но то си беше тяхна работа.

И тъкмо затова сега трябваше много неща да ме изненадват. Редът в тази зала на малките беше съвсем друг. Докато всички гледаха прославената треньорка с възторг, със страхопочитание, имаше само едно, дете стоеше малко навъсено. Дъщерята. Дали Кристина не можеше да прости това толкова закъсняло внимание? Дали не искаше да докаже на майка си, че това толкова дълго повтаряно „Нямам време за Кристина“ не може да мине безнаказно? Дали това момиче не се е измъчвало, че до него е най-голямата треньорка, поне всички така казват, а точно то не може да вземе нищо от нея? Точно то, което вярва, че ще стане голяма гимнастичка! Няма защо да не стане. Носи си нещо от майката, тази дъщеря. А може би тук трябва да се прибави и това, че досегашните ѝ треньорки са се отнасяли към нея като към Крисенце? Дъщерята на Жулиета! Как другояче?

Както и да е, доста комплицирано положение. Голямата треньорка се изправи за пръв път пред недисциплиниран състезател. Когато успеше да обуздае тази стихия, работата с Кристина ѝ доставяше истинско удоволствие. Отдавна, още с Мария, Нешка, Румяна, беше въвела в тренировките си като задължително условие участието на гимнастичките в творческия процес. Всяка трябваше да си измисля елементи. Показваха и показваха, докато Жулиета в някой ден кажеше: „Чудесно! Ето точно това ти трябва. Сега ще му намерим място. Ето, точно това много ще се хареса на всички“. Момичетата просто хвърчаха в тези щастливи дни. После им беше особено приятно, че имат свой дял в композицията. А ако се случеше и в залата да отбележат с аплодисменти „техния“ елемент, това беше вече някаква допълнителна радост към целия успех. Треньорката умееше да поощрява творчеството в работата. Това бяха малки празници в дългата сива монотонност на тежките тренировки.

Сега трябваше да види, че Кристина е била почти сама на себе си треньор. Амбицията, желанието да докаже точно на майка си, която не искаше да прави детска градина, че много е загубила, беше тласнала Кристина твърде напред. Жулиета с изненада откриваше, че в тези композиции има вече един съавтор, достоен партньор. Страшно се гордееше, страшно се радваше, градеше вече големи надежди и страшно страдаше от този отпор, който срещаше точно тук, където

най-малко би искала да го срещне. Понякога, съвсем разярена, казваше: „Вижда ме зверето, че съм натясно. Имам малко време и нямам състезателки. Знае си силата и си прави каквото си иска“.

Не беше точно това. Не беше — и Жулиета много добре го знаеше. Кое беше по-силно — желанието да види дъщерята на върха или чувството за вина, че до нея, под нейния покрив е расло едно дете, толкова амбициозно, толкова талантиво и не го е видяла. Не зная. Струва ми се, че и тя не знаеше. Много объркана стоеше пред тази състезателка. Такъв случай не беше имала. Някоя да не се подчинява, някоя да не изпълнява, някоя да отговаря, някоя да „запофичва“ уредите на другия край на залата, когато нещо не е станало. Впрочем, можеше да си спомни нещо такова, много отдавна... Когато тя самата беше състезателка. Но тогава тя беше и треньорка на себе си. Тренираше при закрити врати, за да не я види никой, че когато се ядоса, може да ритне обръча чак до тавана. От това после излизаше някакъв нов елемент. Но поривът не беше търсене на новия елемент, а необуздан гняв. Жулиета си беше сама в залата и правеше, каквото си иска. А сега до Кристина са Светла Колчевска, Ирина Илиева, гледат я и малките. И при това в залата е самата Жулиета Шишманова! Може и да си мисли — кръвта вода не става, но е длъжна да вземе някакви мерки. Взима. Наказва. Тръгва и с добро, и с лошо. Нищо не излиза. И няма сили да промени нещата.

— Ето какво ми дойде до главата! Може ли да знае човек, какво го чака? Това най-малко съм предвиждала.

Кристина, която в къщи приема властта на майка си като нещо съвсем естествено, в залата е свикнала на повече самостоятелност. Жулиета би предпочела да е обратното.

— Изглежда ми е съдено да глътна от всички горчилки, да мина през всички изпитания, да стигна до дъното на всичко, да драпам с нокти за всяко изкачване. Има хора, на които нищо не им се дава даром. Изглежда съм от тях. Наистина, не си спомням да съм намерила една стотинка на пътя си, да съм получила една игла без труд. Не ми казвай, че така е по-сладко, че трудно извоюваната победа повече радва. Чак ми горчи вече от сладости...

Жулиета сменяше вече все по-често настроенятията. Ту бодра, щастлива от новото, което е намерила, ту ядосана, като вижда колко много е пропуснато при тези момичета, колко често трябва да се връща

към основни неща. Често мислеше, че вече трябва да се направи учебник за треньорките, да се напише точно кое как се прави. Кое — кога. Кое е недопустимо да не знаят гимнастичките. „Ще направя такъв учебник, длъжна съм да го направя. Ще бъде много ясен, много точен. Там всичко ще разкажа!“ После казваше: „Май не е работата до учебника...“

Времето до Мадридското световно първенство беше малко, работата — много. Тогава още не знаехме, че няма да участвуваме. Ние и всички гимнастички от най-силните в този спорт страни. Протест срещу последните изстъпления на франковия режим. Франко умря в деня, в който това първенство започваше.

Треньорката не знаеше дали да се радва или да съжالياва за тази отсрочка от две години. Сега трябваше да стяга отбора за Базел. Жалко за момичетата. Така вече искаха да се покажат, така жадни за изява. Вече настроени на вълната да воюват за нова слава на нашата гимнастика.

Малко след това този нов отбор получи покана за седмицата на дружбата между португалските и българските спортисти. Лисабон, Порто, Авейро. Една неочаквана възможност две треньорки да видят как изглеждат извън тренировъчната зала техните възпитанички, пред чужда публика. Вярно, това пътуване имаше повече характер на демонстрация, не на състезание, но и за Жулиета, и за Нешка беше интересно как ще се възприемат нашите нови гимнастички. Нешка беше поела ансамбловото съчетание. Много оригинално, силно, ефектно съчетание. Слушаше как гърми залата — вече за треньорката, не за състезателката. И това си имаше своя прелест. Жулиета виждаше как тези нейни нови гимнастички, жадни вече за борба, правят от продукцията състезание. Беше ѝ познато това настръхване в първите схватки. Добре. Може да бъде доволна. Хвърлят се тези с не по-малко жар от другите, които си отидоха вече. Даже нещо повече. Състезателната атмосфера беше на по-висок градус още от самото начало. И още тука виждаше какво ще стане. Кристина ще ги изпревари в Базел. Умее да си даде максимума пред публика. Не беше ли пристрастие на майката? Не, отново вярното око на треньорката.

Когато в Базел Кристина единствена взе два бронзови м-дала, Жулиета казваше: „Не зная дали ще ми повярваш, но имаше момент, в който си казвах — дано някоя от другите я изпревари. Ще ѝ бъде

полезно“. Винаги съм ѝ вярвала. Зная, че много се радваше, че майката, треньорката у нея не можеше да не бъде горда. И знаех, че действително е имало и такъв момент, в който сигурно си е помислила колко по-трудно ще и е сега...

Имаше много неща у тази жена, които будеха противоречиви мисли Трябваше много отблизо да я познаваш, за да я разбереш и приемеш. В залата се говореше често за чудатостите на Жулиета, но имаше други неща, които може би ще допълнят образа на тази жена, която не приличаше на другите.

ИСКАШЕ МНОГО, ИСКАШЕ ВСИЧКО...

Искаше много, искаше всичко, затова не забелязваше дреболиите. Понякога изглеждаше нереална, откъсната от живота. Спомням си гарсоньерата на „Христо Кабакчиев“. Там живееха дядо Марко, вече много болен, баба Стояна, много загрижена за своя човек и за всичко наоколо, Стойне, зетят, Жулиета, Кристина, малкото бебе Илина и ... Ася Кършева. Една от състезателките на Жулиета, която нямаше квартира. Легла — колкото искаш. Някакви пътечки между тях. Имаше и походни, те се прибираха. Пелени — колкото щеш. През зимата се сушеха вътре. И гости — колкото щеш. Непрекъснато гости. Този много ревнив отбор (момичетата не можеха да понесат и най-малкото предпочитание към която и да е) ужасно завиждаше на Ася. Какво не биха дали да нямат квартира, за да живеят у Жулиета. И тъй като имаха, идваха, да не си въобразява Ася, че е по-близка. Жулиета не забелязваше теснотията и с това караше и другите да не я забелязват. Вечерите там бяха весели, крояха се големи планове, покоряваше се светът ...

Веса водеше свои колеги от Сатиричния театър — Нейчо Попов, Стоянка Мутафова, Георги Калоянчев. Те внасяха друго настроение в този дом. Имаше място за всички. Беше весело и хубаво. Стоянка Мутафова обсебваше вниманието. Разказваше тайно от дядо Марко и баба Стоянка, как, като я попитала вярно ли е това, което разправят дъщерите ѝ, че са от царския род Шишманови, баба Стояна се позамислила и каза: „Не знам, не ми се вярва много зълвата Санка да е царица ...“

— Ще знаете, че имате голяма майка — казваше Мутафова. — Никакво съмнение в дъщерите! Дума да не става за Марко! Само зълвата Санка нещо не пасва на царския род. С такава майка навсякъде може да тръгне човек. Голяма работа! И колкото и да съм говорила с нея, никога не е споменавала за свекърва и зълва, такива теми май никога не са я занимавали. Само до царския род като опря...

В същност Жулиета много приличаше на майка си, въпреки че често казваше, че никога няма да я разбере. На нея теснотията не и правеше впечатление, защото така беше расла. През лятото в тяхната несебърска къща се преселваше целият катунишки род. Роднини, приятели, приятели на приятелите. Има място за всички. И всички баба Стояна ще посрещне сърдечно, радостно. На трапезата ѝ никога не се знае колко хора ще седнат. Четири дъщери са това, не е шега, като прибавиш и внуците, и това, че всеки си имаше много приятели — откъде да знаеш колко ще дойдат на обяд, колко — на вечеря. Какво има, какво няма — никой никога не знае. Баба Стояна все ще има някакви закътани запаси, нещо от градината ще допълни, ако съвсем нищо няма, вкусна юфка ще приготви. Гладен и без легло няма да останеш. В тази гарсонiera нямаше нищо изключително. Всичко просто се повтаряше. Несебърската атмосфера се пренасяше на „Христо Кабакчиев“.

Когато баба Стояна си спомняше, че като ученичка Жулиета нищо не е искала, и не знаеше дали защото ги е жалела, че едва свързват двата края, или защото наистина дрехи не са я интересували, си спомних за една случка в Копенхаген. Беше вече свършило първенството. Жулиета, уморена и объркана, щастлива и ядосана, изведнъж каза: „Каква хубава блузка, откъде си я купи?“ Тогава „модата“ на търговията в Копенхаген беше да изнасят отпред на улицата по закачалки всякакви дрехи. Ние виждахме за пръв път това и ни беше много интересно. Блузката беше най-обикновено синьо поло. Отдолу, точно пред хотела, имаше стотици такива. Докато стигнеш до залата — хиляди. Тогава за пръв път разбрах, че тази жена не можеше нищо да види освен своята зала, освен своите и чуждите гимнастички. За залите, за гимнастичките всичко знаеше. Там понякога изненадваше с необикновена наблюдателност. Забелязваше детайли, които през лупа трябва да се гледат, за да се видят.

Години след това, имаше ли два свободни часа, отиваше в някой магазин на детския щанд. „Това ще му стане ли на Шишман?“ Понякога ѝ казвах, че у нас има по-евтинн и по-хубави неща от това, на което се е спряла, а тя ме гледаше объркана. После взимаше нещо друго: „Това ще му стане ли на Шишман?“... Купи го, после започва да се съмнява, че е малко, и купи нещо по-голямо. После решава, че това е голямо, и търси по-малко. Не съм виждала по-безпомощен човек, по-

безпомощна жена в магазин. Бяха я обвинили, че не знае кой номер обувки носи синът ѝ. Това страшно ѝ тежеше. Наистина не знаеше. Но обичаше това дете с някаква болезнена, екзалтирана любов. Може би всичко сдържано, целият копнеж за нежност, за обич се съсредоточаваше в този син.

Едва накрая близките ѝ успяваха да я убедят, че на състезанията трябва да се явява като режисьор на премиера — с целия си блясък, и тя се погрижи да има няколко тоалета за състезанията. В другите дни това не я занимаваше.

Когато тренираха в зала „Армеец“, някой се досещаше да постави на перваза на прозореца един компот. Понякога целия ден отборът изкарваше с този компот. Мине някое прегладняло момиче, вземе една праскова и продължава. Тези момичета като че в този период приемаха нейната незаинтересованост от храна и облекло като съвсем естествена, съвсем подходяща и за тях самите. Когато сме някъде далече и е дошла победата, след първия порив да се празнува идват минутите, в които всеки си я изживява по своему. Жулиета в такива моменти кръжеше отново нервно из стаята. Но сега вече — нервно-радостно.

— Сега вече леля Ирина е изтичала до мама. „Стояно, чу ли по радиото?“ „Какво по радиото?“ „Ами, казаха я твойта Жулиета.“ Баба ти Стояна, разбира се, е лепнала ухото от онзи ден и е изслушала всичко, докато чуе и тя новината, но се прави на изненадана. Исква да се наслади на леля Иринкините подробности. Да се понаслади малко и на завистта и чак тогава да каже своето сухо „Е, хубаво“... Когато съседката продължи да ме хвали, баба ти Стояна ще добави — „Ами то това ѝ е работата“.

Разказвах ѝ на Жулиета, как баба Стояна ми е показала ключа на Несебър. След като стана герой на социалистическия труд, несебърци направиха Жулиета почетен гражданин на града и ѝ връчиха този ключ. Заварих един ден баба Стояна сама и тя много внимателно го измъкна от хубава кенарена кърпа. „Знаеш ли кой е Садал?“ Не знаех. Баба Стояна дори не можеше да повярва в моето невежество, реши, че се шегувам. „Онзи цар, на когото са дали най-напред ключа на Несебър. Жулиета е вторият човек, който го получава. Посрещнаха я като царица нашите несебърци“. Жулиета след това често ме разпитваше как точно майка ѝ извадила ключа от кенарената кърпа.

Изглежда тази кенарена кърпа беше някаква голяма ценност, защото дъщерята с голямо задоволство се смееше.

— А като донесох ключа, дори не го погледна. После някъде ми се загуби. Разказвам ѝ, а тя като че не е чула. Ще се пръсне от любопитство, но няма нищо да запита. Когато ѝ казах, че съм герой на социалистическия труд, не ми обърна много внимание, но виж, посрещането на несебърци я е зарадвало. И нея май я тресе тая треска на хората от крайните квартали...

Когато се връщаше от някое заседание, капнала от умора и обида, някой ще се намери да ѝ каже: „Да вземеш да отидеш в САЩ. На ръце ще те носят. А като ги биеш нашите два пъти, ще видиш...“

Тук вече идваше истинската буря.

— Как можеш да говориш такива глупости! САЩ! Там все на ръце ги носят. Там няма съперничество, няма завист, всичко все розовичко. Та, ако отида в САЩ, ще мога да направя световна шампионка с половината от усилията, които полагам тук. Съдийките, само като чуят САЩ, и имат по три десети поне аванс. Ще получавам такива жалки подаръци и ще бъда Жулиета, и ще бъда доволна. На мене ми трябва не просто да правя шампионки, медалистки, а тези шампионки, медалистки да са точно от България. Нашите, като излязат някъде, кой чул, кой не чул, никой не им обръща внимание. Откъде да знаят датчаните, холандците, американците, какво е това България! Е, добре, а като започнат да играят, всички пощуряват по тях. Кой ще ми даде тази радост? Американците ли? Откъде накъде?

Още по-лошо ставаше, когато и казваха: „За няколко години ще си оправиш положението...“

— И какво му е на моето положение? — питаше Жулиета. — Какво точно да му оправям? Какво ми липсва? Всичко, което ми трябва, имам.

— Може би не умееш да искаш...

— Кой, аз ли не умея?

Канеше я Радованович, председателят на гимнастическата федерация в Югославия:

— Дойди, Жулието, дойди у нас. Кажи само що ти е нужно. Све че имаш. Дойди, нема да съжالياваш...

— Но и няма много да се радвам — смееше се Жулиета. — Няма да може майка ми да се похвали пред леля Ирина. А и тука, каквото ми

трябва, си го имам.

— Ясно. Дойди за месец, за два в Пула, Риека, Хвар. Дойди къде сакаш. Дойди, с твоите лепотици. Нека само нашите да гледат како радиш. Ние сме далече. Йош не смо конкуренция.

— Та мене от конкуренция никога не ме е било страх. А когато станете конкуренция, само ще се радвам. Нека идват вашите, нека видят как работя. Никога нищо няма да откажа.

Жулиета никога не отказваше: на треньорките, които искаха да видят тренировките ѝ. Добре дошли! Ще покаже, ще помогне. Чувствуваше се наистина много силна, за да се страхува от конкуренция.

Който се интересуваше, бе добре дошъл в залата. Интересуваха се доста. Точно затова още повече я болеше, че само наши треньорки не пожелаха нищо да си вземат от нейната методика.

Настръхваше, като видеше една наша треньорка да идва на турнирите „Студентска трибуна“ с герба на чуждата страна на гърба.

— Да ходи, където си иска така, но тук, в София — това на какво прилича!

Това беше в състояние да ѝ развали радостта от победите на нейните момичета.

— Гурбетчии — ще ми се лигавят, през две думи ще ми повтарят „Аз съм българка“, а на световни първенства започват да дърпат конците към Испания, към Канада ...

Може би гурбетчиите изчисляваха стойностите в долари, леки коли, вили, апартаменти, вносни стоки. Жулиета правеше своите равносметки с друга калкулация. Отчиташе своите малки (победи и поражения само като подстъпи към големия триумф. Тържествуваше, когато големите специалности признаваха правото на българската школа да бъде между водещите. Едно тъничко като трепетлика момиче тръгва към почетната стълбичка и една царствена треньорка в залата изправя още повече изправената си глава. Кой, тя ли не знае да иска! Тази обича да ѝ свирят „Мила родино“. Не е лесна. С нищо друго не можеш да ѝ угодиш. И ѝ свиреха „Мила родино“ — толкова пъти, колкото се е явила на състезания като треньорка! Това с никакви долари не можеше да се купи...

КОЛКО МНОГО Е ТОВА-ВСИЧКО...

Сега, когато се връщам към онези години, прочетох и книгата на колежата Людмил Неделчев „Най-златната от златните“. На едно място, където се обясняват причините за разрива между голямата треньорка и голямата гимнастичка, се казва между другото и това: „... Смущаваше я по-силната любов към другите...“ Сигурна съм, че Мария го е мислила, сигурна съм в точността на тази фраза. Сигурна съм, че се е смущавала от това толкова несъществуващо нещо. Тази атмосфера на прекалена възискателност не можеше да не доведе и до прекалена чувствителност. Не си спомням някога Жулиета да е правила някакви декларации пред тези момичета, че ги обича, или, че много държи на тях, или, че много се грижи за тях. Въпреки че и много ги обичаше, и много държеше на тях, и много се грижеше за тях. Мисля, че споделяше този принцип — за очевидните неща не се говори. От тях също не искаше никакви декларации, но беше много чувствителна към дребните и едрите прояви на внимание и на невнимание, към жеста, към пренебрежението. Много често нищо не казваше, то си беше нейна радост или нейна рана, за която не обичаше да споделя.

Само че в тези отношения няма нищо, което да е едностранно. Тези момичета израстваха, без да искат, в едно непрекъснато дебнене на треньорката. Да не би някъде да е по-внимателна, да не би някъде да влага повече старание, повече нежност, повече грижи. Мария се е смущавала от по-силната любов към другите. Нешка беше винаги убедена, че голямата обич на Жулиета е насочена към Мария. Момичетата направо се разболяваха, когато ги освобождаваше, казвайки, че с Мария има-още малко работа. Това означаваше, разбира се, че големите надежди на Жулиета се съсредоточават върху Мария. Когато я питаха как да подредят уредите за световното първенство във Варна, Жулиета казваше: „В първия ден — обръч, Мария там е най-силна“. Това другите две го чуваха и; бяха попарени за няколко дни. Много след като беше настъпил този неприятен разрив между световната шампионка и треньорката ѝ, Нешка казваше: „Сега да се

върне Мария, утре Жулиета ще забрави за нас и ще се хвърли с всички сили към нейната подготовка“. Казваше го с горчивина и с разбиране Нешка ...

Беше минало много време, откакто Румяна се бе отказала от състезателна дейност и от художествената гимнастика. Един ден, когато така, съвсем кротко, се връщаме към отдавна отминали времена, тя изведнъж избухна: „Никога няма да ѝ простя на Жулиета!“ Не можех да повярвам, че и Руми има нещо, което не може да ѝ прости. Толкова много беше направила Жулиета за нея и в момента мислеше как да си я върне в художествената гимнастика, как да ѝ осигури по-добри условия — и изведнъж това зло лице на това момиче, което винаги ми се е виждало най-добродушното, най-непретенциозното. Оказа се, че никога не може да ѝ прости, защото Жулиета просто прекалено много обичала Нешка и веднъж, когато Руми станала победителка в турнира „Студентска трибуна“ и Жулиета много добре трябвало да види още от самото начало кой е истинският победител, вместо да дойде при нея, отишла при Нешка и ѝ казала: „Кураж! Искам да играеш! Не ме интересува класирането“.

— Можеш ли да си представиш — все ѝ е едно, къде ще се класира нейната Нешка, а това, че аз ще стана първа — като че ли не я интересува. Можеш ли да си представиш...

Бяха минали пет години, а Румяна не преставаше да се вълнува и да преживява онова огромно огорчение. Когато ѝ казах, че точно в момента Жулиета прави опити да си я върне в художествената гимнастика, в нейната естествена среда, Руми се обърка съвсем и още повече се заинати:

— Ето, виждаш ли я — нея никой никога не може да я разбере. За какво съм ѝ изтрябвала точно аз, когато тя винаги си е обичала Нешка.

— Нешка винаги е мислела, че Жулиета е обичала само Мария.

— Глупости, Нешка е глупава.

— А може би и ти...

— Дано — светна Руми и може би за пръв път ѝ мина през ума, че през тези години те са били глупави.

Жулиета ги обичаше като свои деца. Може ли някога някой човек сам на себе си да каже кое от своите деца обича повече? И можеш ли

някога своите деца да спреш да си задават този най-безсмислен въпрос ...

Кое най-много похабява тренъора...

Жулиета много дълго, много възторжено говореше за радостта на големия тренъор от възраждането, от това, че вижда как във второто поколение спортисти се губи много по-малко време, защото опитът, рутината, похватът си казват думата. После идваха дни на спад, в който се успокояваше само с това, че това второ поколение е изпуснато. От неопитност, от много, прекалено много вживяване в проблемите на големите не е видяла колко много му липсва на това второ поколение. Сега, като се организира, ще може да подхване третите от по-отдалече. Няма никаква немарливост да ѝ играе зли номера, ще ги види тези мъничките, още докато са мънички, и ще наложи при тях това, което е елитна методика, елитна техника, елитна педагогика. И така, в разгара на трескавите големи планове греша: „Край. Много съм изморена. Много изчерпана. Няма да ми стигнат силите“.

Виждах, че е права. Ужасно права. Всички опити да се повдигне духът изглеждаха като най-неуместни лозунги. Жулиета виждаше, че се заемам с несвойствена задача, в която не вярвам, и бързаше да ме избави от това глупаво положение.

— Искаш ли да знаеш кое точно най-много изхабява тренъора? Не, не се сърдя на Юруков, когато казва, че съм изчерпана. Той е прав. За съжаление, хиляди пъти прав! Искам да знаеш кое най-много изхабява. Това е необходимостта да слушаш посредствени жени акъл да ти дават. Много дълго ги слушах. Много дълго акъл ми даваха. Ти знаеш ли, че след Копенхаген, както бях казала, че вече състава определям аз и не искам да зная коя какво вижда от тази и онази страна и на коя коя ѝ изглежда зле и коя къде — грозна, все пак трябваше да изслушвам специалистките. Е, добре — чух ги. Ти знаеш ли, че една стана и предложи състав, в който ги нямаше Мария и Нешка? Боже мой, нищо против специалистките и тренъорките, но нека имам правото и аз да попитам нещо — какво прави всяка от тях. Нека да подготвят състезателки, които да ме изплашат. Нека да станат конкуренция, която дъх да не ми даде да си поема. Кажете ми как да приема това предложение — състава за Варна без Мария и Нешка — като неграмотност или като недобросъвестност? И в двата случая не може да ми бъде леко. Как след това да срещам тази колежка и да я

уважавам? А между впрочем, аз се чувствавам сега много по-неудобно от нейното недоброжелателство или неграмотност, отколкото самата тя. Ти поне знаеш, че няма случай, в който да не искам да науча нещо ново.

Вярно, нямаше такъв случай, в който Жулиета да знаеше, че може да научи нещо, и да не го използваше.

Бяха се събрали състезателите по спортна гимнастика — най-елитните от планетата, на своето световно първенство във Варна и Жулиета, разбира се, се включи във водовъртежа на това изключително състезание. Наблюдаваше двубоите, възхищаваше се на големите, отиде да поздрави Толкачов за това явление в гимнастиката Андрианов, но ни за секунда не забравяше, че трябва да измъкне оттук своята поука. Искаше да разбере какво правят прочутите японци малко преди състезанието, когато се затварят в своята тъмна стаичка и стоят там цяла вечност, както им се струваше на останалите. Професор Канеко предпочиташе да се шегува:

— Цяла вечност! Мадам! Сега виждам колко са склонни да, преувеличават европейците. Каква ти вечност! Само няколко минути!

— И все пак, какво правите в тези няколко минути?

— Това са наши, съвсем източни методи. Не са за европейци. Мадам, повярвайте ми, не си струва трудът, който си правите. Нищо особено.

Жулиета настояваше да разбере какво е това „нищо особено“. Бяхме мобилизирали всички преводачки, когато колегата Жак Шемтов намери най-простото разрешение. Разбра какво търсим и каза своето „глупости“, което нямаше за цел никого да обиди. „Стига сте разпитвали тези звезди — професори и шампиони, отговорът трябва да се потърси при резервите“. Така Жак намери една резерва, жадна за внимание. И какво се оказа — никакви такива суперномера, като „това са наши, източни методи“ и пр.

Един известен по-късно гимнастик, който тогава беше резерва, беше казал, че в тази празна, тъмна стаичка си повтарят това, което им предстои да играят — в най-малки подробности. Бях ужасно разочарована. Мислех си, че щом Жулиета хвърля толкова сили да намери отговор на този въпрос, сигурно очаква нещо съвсем необикновено, а то се оказваше съвсем прозаично. Жулиета беше в луд

възторг. „Браво на японците. Просто нещо, но трябва да се сетиш да го направиш...“

Второто нещо, което искаше от това световно първенство, беше да разбере каква е програмата на Людмила Туришчева. На какви състезания — вътрешни и международни, се е явявала в годината на световното първенство. Искеше да има схемата на целите и подходите. Когато поставих този въпрос на Владимир Ростороцки, той ме погледна малко учудено, но все пак каза: „Сега не, но ако Люда стане световен шампион, всичко ще ви кажа. Обещавам!“ Не само заради това обещание — аз действително много исках неговата Люда да стане световен шампион. За мене това беше символът на гимнастиката.

Жулиета казваше: „На нея ѝ прилича да носи короната“. На мене ми харесваше повече гимнастиката, която играеше Туришчева, така че също ѝ пожелавах да носи короната. И когато тази тежка битка най-сетне бе вече завършила, Ростороцки удържа обещанието си — даде схемата на подготовката на световната шампионка в последния етап. И когато разказваше вече как редува половинки, четвъртинки и цели, изведнъж се сети: „А защо са ви на вас тези подробности?“ Обясних му, че това не е за мене, а за нашата треньорка по художествена гимнастика, и той, разбира се, не можа да разбере защо самата тя не е дошла да си поговорят. Като колеги. Повече неща ще ѝ разкаже, може би и той ще иска да я попита нещо. Наистина, съвсем глупава история. Казах му, че е бил много сърдит, намръщен през цялото време, затова...

— А тя усмихва ли се, когато е тръгнала за световна титла?

— Усмихва се. Тя смята, че няма право да се мръщи ...

— А, да, жените са съвсем друга цивилизация. Нямала право-да се мръщи! Това е добре. Е, слушайте и записвайте ...

Сега Ростороцки обясняваше по-подробно, по-бавно. Вече наистина нямаше време да се поправи грешката. Жулиета трябваше сутринта да замине за София, а съветският треньор се готвеше да отпътува за Ростов на Дон. През цялото време ме предупреждаваше, че това, разбира се, си е подходящо за Люда, че за всяка състезателка е различно ..., след това сам се прекъсваше: „Вашата треньорка, разбира се, знае“.

Когато дадох схемата на Жулиета и ѝ казах какво е казал колегата ѝ, тя вече наистина много се ядоса на себе си. „Как пропуснах най-

важното — да си поговоря с него! Но ми се виждаше наистина един такъв дръпнат, откровено казано, не вярвах, че имаш някакви шансове да научиш нещо от него, Мислех си, че ще е добре, ако нещо покрай интервюто все пак вземеш, а виж колко много е казал. Нищо, това да ми е за урок“.

Не пропускаше нищо, което може да ѝ е полезно. Търсеше съветите на Христо Меранзов, на Райко Петров, на Филип Кривиралчев, на Грую Юруков, на Николай Кулин. Интересуваше се как си правят плановете големите тренъори от другите спортни дисциплини. Търсеше общите принципи и разликите. Искаше да знае как изграждат различни качества у своите състезатели нейни колеги от леката атлетика. Как — отскокливост, как — бързина ...

Беше се посветила на това — да търси красотата на движението. Безкрайната красота на безкрайното движение.

— Ти разбираш ли колко повече възможности има нашият спорт? Ако Бимън е направил фантастичния си скок и после никой, дори самият Бимън, не може да го повтори, защото човешките възможности за бързина, за сила все пак са ограничени, колкото и да ги разтягаме (а и не е ясно, дали трябва прекалено да ги разтягаме), то нашият спорт има неограничени възможности. Има десетки, стотици, стотици хиляди начина едно движение да бъде направено по-красиво, все по-красиво.

Движението, какво по-директно доказателство за виталност! А като имаш няколко момичета с толкова различни способности, с толкова различни характери, толкова различно обогрени, няколко момичета, които можеш да променяш безкрайно — какво по-голямо богатство! Не се осъществяваш върху бездушен лист хартия, а чрез най-хубавото, което природата е създала — момичето. Точно в онази възраст, в която то се събужда, търси себе си. Исква да бъде най-хубавото. Страшно му е необходимо да бъде най-хубавото. И се получава едно противоречие, за което трябва да си подготвен. Момичето ти е благодарно, че изтръгваш тази негова красота, и едновременно с това не може да ти прости, че налагаш волята си. В тази възраст човек е много чувствителен, много честолобив. И Мария, и Нешка не можеха да видят свое изпълнение, всяка виждаше другата. И се появи едно все по-настойчиво искане, от двете страни. Нешка искаше Жулиета да ѝ постави поне едно съчетание, като това на

„Лебедово езеро“, Мария смяташе, че чудесно би играла нещо толкова бързо, толкова темпераментно, колкото нешкиния казачок. Жулиета беше доволна от тези настоявания: „Не мога да имам по-голямо признание от това, че точно тези две момичета, като се наблюдават взаимно, така се харесват“. Разбира се, нямаше никакво намерение да се съобразява с исканията им. Изграждаше два типа гимнастика. Убеждаваше ги, че всяка е силна точно в стила, в който я изгражда. Мария — нежна, лирична, пластична. Мария минаваше в тази зала, като че ли не се докосваше до килима, това беше някакво много меко, много грациозно плуване във въздуха. Нешка — буйна, вихрена, огнена, пълна с живот. Една отприщена стихия подлудяваше тази зала, така странно унесена след мариината игра. Жулиета търсеше този контраст, постигаше го максимално. Поддържаше външната прилика на двете момичета често и с еднаквите прически. Така, като ги гледаха, застанали една до друга, хората се объркваха — коя е Мария, коя — Нешка, започнеха ли да играят, вече никой нищо не питаше. Идваше след тях и тази, другата, третата — Румяна — бърза, точна, силна. Така трите оставяха впечатление за ясна постановъчна идея, в която всяка от гимнастичките имаше точно определена роля. Много по-късно Жулиета трябваше да си признае, че са имали право и Мария, и Нешка, като са искали да се внесе ново настроение в композициите им.

— Може би това трябваше да стане веднага след Варненското световно първенство. Тогава трябваше да опитам с една друг експеримент — да покажа четири различни Марии в четирите уреда и четири различни Нешки. Вече мислех по такава постановъчна новост, само че нещата много се объркаха. Поне до Варна бях убедена, че този контраст ще изиграе своят роля. Така, както се развиваха нещата, потвърдиха, че съм-права. По-късно вече няха възможност да направя това, което виждах, че се налага.

— Да, но Мария продължи в същия стил, въпреки че вече не работеше с тебе. Ти можеше да направиш промените с Нешка ...

— Вече не, твърде дълго бях внушавала на Мария, че това е нейният стил, че само с него може да печели. На Нешка също. Когато се разделиха, инерцията вече беше повлякла и тях, и мене. Може би със следващото поколение ...

Следващото поколение я притисна с безнадежно кратките срокове, с безнадеждните пропуски в дотогавашната си подготовка. За

третото поколение гимнастички не ѝ достигна време... Така остана една неосъществена мечта — да покаже своите възпитанички като многостранни гимнастички, с богатството на четири съвсем различни по стил, по настроение, по замисъл композиции. Една мечта, реализацията на която след време ще търси нейната възпитаничка Нешка Робева. Жулиета беше решила, че трябва да грабне и задържи вниманието с тези две гимнастички, които ще покажат два стила гимнастика. Съвсем различна, противоположна. Съдийките избраха Мария. Още в Копенхаген, когато не ѝ дадоха титлата, която беше спечелила. Публиката избра и двете. И ако когато се гласуваше за любимка на публиката, гласуваха така спонтанно за Нешка то беше, защото все им се струваше, че съдийките малко ѝ даваха. Зрителите обичаха и двете момичета, не можеха да се наситят на играта им. Жулиета слушаше грохота, на залите. Това ѝ стигаше. И стигаше, и не стигаше...

АМБИЦИОЗЕН И СТРАНЕН ЖЕНСКИ СВЯТ

Бяха минали години. Жулиета беше получила най-високото признание за работата си. Герой на социалистическия труд. Вече никой не спореше, когато се казваше, че това е нашата най-добра треньорка в художествената гимнастика, една от най-добрите треньорки в света. Съперничките ѝ, които дълги години повтаряха — „Не е ли прекалено трудно, не е ли прекалено рисковано“, съперничките, на които тя дълги години беше отговаряла — „Ако не е рисковано, нас никой няма да ни забележи“, на практика приеха нейната линия, старяха се да я атакуват с нейните оръжия. Имаше две големи треньорки, тук до нея, които я караха непрекъснато да търси нови върхове. Когато вече взе обезкуражаващ аванс, когато се откъсна така, че стигане нямаше, другите хвърлиха всички сили в ансамбловите съчетания. Така съперничеството се превърна в сътрудничество. Не, споровете не секнаха, намаляваха, но не свършиха. И все пак точно това най-жестоко женско съперничество се превърна в сътрудничество. Във Варна мнозина се опитваха да съжаляват предварително Жулиета за това, че ансамбълът е взел златния медал. „Сега вече съдийките ще бъдат много по-строги към индивидуалните състезателки, повече златен медал няма да видим. Ще кажат — стига им на българките“. Всичко това ѝ го казваха от всички страни вечерта, преди да започне голямата битка, и Жулиета отговаряше, спокойна, уверена:

— Няма нищо страшно. Прави сте. Ако сме разчитала все пак на някакъв подарък заради домакинството, златният медал на ансамблистките е крайно неблагоприятен за другите. Но шесторката си го извоюва убедително. Другите три са така силни, че не могат да не вземат своето, а в този случай вече ансамбловото съчетание нищо не им отнема, само допълва впечатлението за сериозна работа.

Така и стана. И не само на това състезание. Въз всички следващи първенства, с изключение на Ротердамското, ансамблистките просто откриваха огъня. Просто напомняха още в първия ден, че тук са българките, че ако някой ги е подценявал, е сгрешил. Не е секнала

силата им. Златка Аврамова с богатата си творческа фантазия, Лили Мирчева с уменията си да търси съвършен синхрон между музика и движения и Юлия Трашлиева с неизчерпаемата си енергия дадоха много през тези години за обогатяването на композициите на ансамбловите съчетания, за налагането на българската школа и в това състезание на шесторките, което има своя атмосфера и въпреки това по правило дава тон за настроението на следващите дни от световните и европейските първенства. Ако у нас Аврамова и Мирчева не можеха да се противопоставят на Шишманова, защото влизаха в битката с Красимира Филипова и Виолета Еленска — с по една силна състезателка, докато Жулиета налагаше три големи, подкрепени от други три, винаги на добро равнище — то в световния елит диктуваха модата заедно със съветските и чехословашките треньорки. Само веднъж българките са оставали без медал. Два пъти имаха световната титла — във Варна и Хавана, веднъж я загубиха, след като бяха я спечелили, с онези злополучни два сантиметра с които се разшириха обръчите в Копенхаген. Ето така, в непрекъснатата надпревара, в непрекъснатата жажда за доказване тези амбициозни жени създаваха своята голяма гимнастика. Тези жени, които могат в спор, все едно принципен или безпринципен, да продължат с месеци, с години враждата си, но достатъчно е някой да посегне на децата, които растат до тях, и ще ги видиш сплотени, обединени, забравили за всяка вражда. Могат непрекъснато да оспорват преднината на своята прима, но ако някой посегне на тази, която в крайна сметка ги е изпреварила, на тази, която създава авторитета на техния спорт, ще я бранят точно така настървено, както преди са ѝ оспорвали първенството.

Тези жени досега не са позволили никому да засегне децата, успеха, топлотата, уюта, който са си създали. И всеки, който се е опитал да сложи друг ред при тях, се е отдръпвал като опарен, неразбрал ни войната, ни милостта, ни справедливостта, която в крайна сметка господства в този малък, вечно враждуващ и страшно тържествуващ колектив. Никъде не умеят така да правят своите малки празници, никъде не знаят така да се радват на големите си успехи.

Така бяха се разделили, така страшно непримирими бяха групировките преди Ротердам, че не се виждаше края на тази война, а игра Мария своята лента — така царствено напусна три пъти коронованата кралица, че се сипна цялата българска група около нея. В

този момент всички забравиха за враждите, за непримиримостта. Застанаха Мария, Нешка и Красимира на почетната стълбичка, когато трябваше да получат медалите за обръч, вдигнаха се на трите пилоната три български знамена и тридесет българки се изправиха да пеят „Мила родино“, така че осемхилядната зала притихна да чуе тази най-хубава песен. Нямахме никоя в този ден, която да не се радва, никоя, която да не поздрави Жулиета за обръчите на българките, Мирчева — за лентата на Мария ...

Не си говореха Жулиета и Мария, „добър ден“ не си казваха, а когато приключи състезателната си дейност Мария, треньорката настоя тя да замине за международен съдийски семинар в Мадрид. На онези, които се учудваха на нейната настойчивост, тя от своя страна се чудеше:

— Днес не си говорим, утре ще си говорим. Това няма никакво значение. Когато Гигова седне на съдийската маса, никой няма да може да ѝ каже, че не разбира от гимнастика. Нейните оценки ще тежат. Такъв съдия е нужен на България. Там никой не ни пита кой с кого се сърди, кой с кого кафето си пие.

Мъжете, които отговарят за федерацията по художествена гимнастика, обикновено се оплакват, че това е неуправляемо нещо. Вярно. Може би е по-точно да се каже, че е самоуправляемо. Движи се по някакви свои закони, които често изглеждат нелогични, но в крайна сметка успява да запази успеха, престижа, да излезе бързо от криза. Точно тука, при всички тези изгарящи женски страсти за първенство, може да се прости с топлота грешката, може да се разбере по човешки залитането, може да се подаде ръка в тежък момент. Всичко може в името на успеха. Всичко може, когато трябва да се брани място в световния елит.

Пред всяко голямо състезание най-ожесточените противнички на Жулиета ѝ предричаха крах. „Ето сега вече ще дойде. Не може безнаказано да тръгва с толкова дързост, с толкова риск, с толкова оригиналност. Никой няма да ѝ прости това превъзходство, което така жадно демонстрира. Ще се използва и най-малката грешка, и най-малкото трепване.“ Не казвам, че тези жени искрено, от цялото си сърце не са пожелавали на Жулиета наистина да се провали. Не можеха да я обичат заключените съдийки, не можеха да я обичат изпреварените треньорки, не можеха да я обичат пренебрегнатите

ръководителки И тъкмо затова още по-странно бе, че вече на състезанието всички те искрено се радваха на успехите ѝ, истински съчувствуваша на всяка несполука. Там, на световното първенство, когато се съобщи името на някоя българка, публиката все още разисква нещо свое, гледа през прозорците, разсеяна и отпусната е. Когато започне да играе нашето момиче, още в първит тактове се чувства онази изненада, която прераства във възхищение, във възторг. Тези жени, които седят и треперят веч за българското момиче, са забравили вчерашната вражда. Всичко за тези няколко дни е отишло някъде далече. В нощите на световното първенство никой не спи, в дните будувате трескаво, напрегнато, следим всички, сравняваме. Не може да не бъдем горди, че нашите са по-добри, че залата пощурява по тях, че им устройва такива шумни овации, че освиркват оценките на съдийките, когато не са достатъчно високи. Там вече старите вражди са заспали. Разбира се, нищо не им пречи, след като всичко е приключило, да се подновят.

Наистина, неуправляем женски свят, изгарян от страсти амбиции и все пак неуморно тласкащ своя спорт напред и на горе. Колко други „мъжки“ федерации през това време унищожаваша току-що зародилите се успехи, защото, изглежда мъжкото честолюбие, макар и не така ярко изразявано, все пак се оказва по-силно от интересите на общата работа. Колко федерации угаждат ту на треньори, ту на състезатели, после пак на треньори и после пак на състезатели, докато не направят атмосферата нетърпима. Тук една Лили Цветкова, една отговорна секретарка, трябваше години наред да лавира межд тези непримирими жени и докато през цялото това време изглеждаше прекалено мека, в крайна сметка се оказа достатъчно твърда, за да запази всичко. Жулиета фучеше в споровете с Мария, когато Лили казваше: „И ти си права, но и тя е права.“ После: „И ти не си права, и тя не е права“. Жулиета я обвиняваше, че ѝ липсва смелост. А после, когато всичко мине често казваше: „А каква по-голяма смелост от това да каже на мене, и на Мария, че сме прави едновременно двете или неправи едновременно двете. На две такива жени, които само това не искат, само това не могат да чуят!“

Така тази федерация си запази голямата треньорка и голямата гимнастичка. Когато се поставяше въпросът „Жулиета или Мария“, тези жени успяха да кажат — и Жулиета, и Мария. И двете им

трябваша. Тази гимнастика беше тяхна и те вече ѝ принадлежаха. Това беше най-голямото ѝ завоевание. Не искаха да го пропиляват.

Беше предложена кандидатурата на Жулиета за председателка на федерацията. Жулиета седеше тук, на този пленум, на който толкова пъти бе предизвиквала бури, странно изправена, лъчезарно усмихната, вдигнала главата високо, високо и убедена, че ще срещне най-тежката, най-голямата съпротива. Добре — признаваха ѝ правото да бъде най-добрата треньорка, извоюва си го, нямаха възможност да не ѝ го признаят. То не става с гласуване. А сега вече ще гласуват. Сега вече ще си спомнят огорченията, пренебрежението, ще си спомнят, че е била избухлива. Добре, ще види колко това ще си спомнят, колко ще ѝ дадат заслуженото за победите. Всичко предвиждаше Жулиета, само не това, че ще я изберат с аплодисменти. Дълго, дълго я аплодираше тази зала така, както аплодираха нейните състезателки по всички зали на света. В този момент жените си спомниха само победите ѝ. И ето, когато новоизбраната председателка каза, че отгук нататък иска да продължи без Лили Цветкова, с една обновена федерация, всички тези жени, които преди малко я бяха аплодирали така горещо, настръхнаха. „Не! Не без Лили! Ще продължиш с нея! И тя ни е нужна!“

Наистина, неуправляем женски свят. По-късно, когато настъпиха конфликтите между младата председателка и младата треньорка Робева, Лили щеше да продължи да повтаря това, което Жулиета най-не можеше да понася: „И ти си права, но и тя е права“. „И ти не си права, и тя не е права“ ... А Жулиета трябваше да слуша, колкото и неприятно да ѝ беше, и да се убеждава винаги, че в крайна сметка е така. Някога майка ѝ често така тихо, кротко ѝ казваше: „Жуле, истината не е никога само от едната страна. Когато си най-ядосана, поспри, помисли си, може по-леко да ти стане, като видиш, че не си толкова права, колкото си мислиш, че си“.

Колко често трябва да си спомням и аз думите на баба Стояна! В последната година, когато Жулиета беше председателка на федерацията, ние с нея също имахме много спорове, които не успяхме да довършим. Тя мислеше, че е толкова права, че повече не може да бъде. Аз мислех, че съм толкова права, че дори няма защо да се спори. Сега вече е късно. Тя не може да ми отговори. А при това положение вече да доказваш, че си бил прав или неправ, е безсмислено.

И към тази нова работа Жулиета се втурна, пълна с планове за промени. Веднага се зае да прави новата концепция за работата на федерацията. И тъкмо когато тази концепция се прие на пленум, Жулиета започна да се тревожи.

— Не е достатъчно. Избързах. Трябваше повече неща да се включат. Налагат се много сериозни промени. Трябва да се промени системата. Да се поощряват тези, които действително са открили талантиливи деца, да се ликвидира с уравниловката при отчитане на треньорската работа, да се намерят точно онези стимули и санкции, които ще дадат да се разбере, че треньорската професия е творческа, че няма място за чиновници, които чакат да минат годините, та да получат „повишението“... Налагат се сериозни промени в съдийството. Непременно открито съдийство, непременно отчитане на съдийската компетентност и добросъвестност след всяко състезание. Трябва да се премахнат тези дружествени договорки, това точкогонство, което вече започна повече да пречи, отколкото да помага. Трябва да се привлекат млади в тази съдийска колегия от средите на бившите състезателки. Защо например една Вера Маринова да не заеме мястото си в съдийската колегия, да не стане международен съдия? Та нея я познават и като гимнастичка, и като коментаторка. Защо Виолета Еленска да стои извън художествената гимнастика? Защо изолираме точно тези, които могат да ни бъдат най-полезни? Трябва да се сложи край на инерцията, да се промени системата, атмосферата...

Отново сновеше Жулиета по четирите краища на стаята и кроеше планове за бъдещето на този спорт. После, когато я избраха в техническия комитет на ФИГ, започна да разширява обсега на плановете си.

— Трябва да се промени правилникът. Да се въведе бонификация за риск, трудност и оригиналност така, както е в мъжката спортна гимнастика. Виж колко напред отидоха, защото могат да стимулират творчеството с правилниците си. Най-на-пред трябва да го въведем у нас, да го изпробваме, да докажем прогресивната роля на това правило, после да убедим и другите.

При играта на земя специалистките от спортната гимнастика предложиха да се въведе за гимнастичките оркестровият запис. Това бе стара идея на Жулиета и тя посрещна новината възторжено.

— Чудесно! Представяш ли си колко нови възможности дава това! Представяш ли си какъв тласък за нашия спорт. Щом пробие при тях, ще го приемат и в нашата комисия.

— Но крие и доста опасности. Много гимнастички ще изпаднат в смешно положение с това нововъведение.

— Нищо, това не е страшно. В първите години някои колежки се втурнаха веднага да повтарят музиките на Мария и Нешка за своите малки момичета. Спомняш си как изглеждаха тези деца, колко бързо разбраха треньорките им, че трябва да сменят музиката, да доведат претенциите до възможностите. Състезанието е неумолим коректор. Нещата все идват на мястото си. Изпробва се. Което се утвърждава — утвърждава се. Другото се свива, свива и изчезва. Трябва да видя кои могат да ме подкрепят в една такава идея — отборите за световните първенства да бъдат от шест момичета и в индивидуалното състезание ...

— Как ще те подкрепят, като това засега е добро решение само за нас и за отборите на СССР и ЧССР? Другите още нямат толкова много гимнастички, толкова добри.

— Нищо. В шампионата ще участвуват по три или дори по две гимнастички от страна. Но шест трябва да има. Шест! Точно това ще даде истински тласък на нашия спорт.

Така кроеше планове за промени в международния правилник, за промени в системата на нашите първенства, за промени в работата на центрове за високо спортно майсторство. И всички планове с една цел — да се усъвършенствува този спорт, да добие по-голяма популярност, да се наложи действително в олимпийската програма. Планове, планове; планове ... Бързаше. Искаше много да направи, много да даде. Бързаше! Живееше като в някаква треска. Но се случи това, за което Жулиета толкова често говореше — умря млада. Обичаше да казва:

— Някога, ако остаряя, ще отида в Несебър. Няма по-хубаво място на земята от моя Несебър. Ще си седя кротко до морето, ще се радвам на пролетта, на лятото, на есента, на зимата. Ти ходиш само през лятото и затова не знаеш истинската хубост на Несебър в четирите годишни времена.

Беше ходила през зимата, за да провери не се ли лъже, не е ли много мил този Несебър, тъкмо защото е спомен от детството. После,

като се върна, не можеше да се нарадва: „Чудесен! Много по-хубав, отколкото през лятото, когато го залееят от тази курортна суетня“. Викали я рибарите на рибена чорба, хвалели се: „Ела да видиш какъв калкан съм хванал, ела да видиш каква илария съм приготвил ...“ Бяха й направили чудесна рибарска мрежа, на която се радваше като дете. И пак:

— Някога, ако остарeya, ще си отида до морето. Ще бъдъ много хубаво, няма да се интересувам колко е часът, кой ден, жой месец сме ...

Казвах й тогава, че сигурно ще стане като онези много солидни, много амбициозни жени от международната федерация, които с такава педантичност искат да решават съдбата на този спорт, които все го бранят от новото, и все виждат, че новото си е пробило път някъде покрай тях. Жулиета се смееше:

— Ами! Представяш ли си наистина, че ще искам, когато съм вече остаряла, да застана до тези млади, хубави момичета. Никога. Ще си отида в моя Несебър при моите си хора, при Пенко, при Ленчето, при Васко, при Надето. Само че никога няма да остарeya. Рано ще си отида.

Все си мислех, че това си го говори, за да е по-интересна, но в последните години някак много често се връщаше все към тази тема:

— Дете съм била, хубаво беше. Бях момиче, което иска всичко, а малко има. Станах жена, която знае точно какво иска и вижда, че не е това, точно когато го е постигнала. Няма да бъда никога в тази възраст, когато човек нищо вече не иска. Остава така животът да си тече покрай него.

Започна да говори все по-често, че няма да доживее до четиридесетгодишна възраст. Когато чествувахме четиридесетия й рожден ден в един дом, в който вече не се чувствуваше у дома си, в една компания, много странно събрана, Жулиета пях „Очи чорние“, „Чайка“, врачува на кафе, предсказваше на всички много щастие, искаше всеки бързо да каже какво най-много ще го зарадва, искаше бързо всеки да каже веднага, какво мисли за другия до него с две думи ... Завъртя всички около себе си, вдигна пушилка. Като че се старeеше да не остане ни за секунда сама с мислите си. Гостите се поддадоха на това нервно веселие, сами започнаха да измислят тези бързи светкавични анкети.

— Кажи бързо един тост!

— След четиридесет години да се чукнем с лимонада някъде край Несебър ...

Съвсем тихо Жулиета прошепна:

— Това ми е последният рожден ден. Няма никога да го празнувам край Несебър ...

Не беше последният... Имаше още два. Имаше още две години, в които Жулиета живееше като в някаква треска. Често повтаряше: „Малък ще ми остане Шишман без майка“. Обише това дете с някаква болезнена ненаситност. Като че цялата нежност, цялата топлина, която се страхуваше да покаже, тук се отприщваше. Не можеше да му се нагледа, не можеше да му се нарадва. Откъде идваше това натрапчиво предчувствие за близка смърт, никога не можах да разбера.

На 16 март 1978 г. един самолет, тръгнал за Варшава, изгоря. В този самолет беше и Жулиета. С нея беше и Снежана Михайлова, пианистката, за която всички си спомнят само хубави неща. Това беше може би единственият човек, който респектиреше Жулиета в залата. Никога не спореше, дума не казваше. Достатъчно бе треньорката да избухне и да усети, че от онзи ъгъл, където е пианото, я гледат учудените очи на Снежка и гневът някак изведнъж стихваше. Снежка никога не престана да се възхищава от тази изключителна треньорка. Готова беше да приеме всяко нейно решение, но едновременно с това никога не свикна да я вижда ядосана. Свиваше се, като че някой нея е ударил. Много нежна, много деликатна, много предана. Снежка беше през всички тези години и най-добрия и помощник Помагаше при избора на музиката, при разработката, живееше с тренировките и състезанията. Никога не се интересуваше колко часа е нейното работно време. Единствената която можеше да издържи на това невероятно темпо на голямата треньорка. Снежка беше усмивката, настроението, добротата в тази зала. Интересно е и това, че през всички тези години тя беше неизменно твърдо до Жулиета, и когато треньорката е събирала като във фокус около себе си враждата на съперничките си, никога това не се е отнасяло и за Снежка. Нея като че всички по някаква негласна уговорка поставяха над омразата, над разправиите, над недоволството дори. Това беше като че единственият човек в художествената гимнастика, който си запазваше необикновеното право

хем да е твърдо на страната на една воюваща трениорка, хем да има обичта на всички.

В този самолет беше и най-добрият боец в малката славна армия на Жулиета — Румяна Стефанова, която беше успяла да стане вече заслужил трениор. Беше и една съдийка — Севдалина Попова. Бяха и две малки момичета, още неживели, две гимнастички, на които всички предричаха голямо бъдеще — Валентина Кирилова и Албена Петрова. Миг някакъв, нелепа случайност...

Жулиета Маркова Шишманова живя 42 години, два месеца и единадесет дни. Опитах се да разкажа накратко за единадесет години от този млад живот, за онези единадесет години, в които изгря звездата на голямата трениорка. Години, които тя използва, за да създаде и наложи българската школа в художествената гимнастика. Много пъти съм се питала откъде се намери толкова сила, толкова дързост, толкова настойчивост у тази жена. Откъде тя, едно съвсем обикновено дете, едно съвсем обикновено момиче, набра такъв кураж да тръгне да покорява света с красотата? От какво тесто са омесени тези, свръхамбициозните? Нейната теория си беше такава простичка — човек си носи нещо в себе си. Ако не си го носи, няма как да му го създадеш. Много често си спомняше за онези осем присядки в нешкиното въже. Бяха много ефектни, винаги взривяваха залата, но трябваше да мине много време, докато Нешка ги изиграе. Правеше три-четири и заплиташе въжетото. Убеждавах Жулиета да ги намали на четири, тя твърдеше, че могат да бъдат ефектни само като осем. Опасявах се, че ще ѝ стане някакъв комплекс на Нешка. „Ела да я видиш на тренировките тези дни“. Каза ми го, след като момичето пак беше сгретило точно там и беше загубило възможността да се бори за титлата. Отидох на една, после на още няколко тренировки, само за да гледам как Нешка тренира присядките. Наистина си струваше да се види. Това беше някакъв страхотен урок по упоритост. „Ето, виждаш ли — казваше Жулиета, — дори не ѝ намеквам, че някой е казал да ѝ се махнат присядките. Това ще издъхне, но ще ги направи.“

Направи ги, когато пред залата гръм беше разцепил едно грамадно дърво на две. Усетили гръма само няколко жени, които били точно до прозореца. Залата така гръмеше от аплодисменти. Оттук нататък Нешка шествуваше с тези осем присядки и отприщаната

енергия след тях, която идваше като някаква радост от преодоляната бариера.

— Ето, виждаш ли — казваше Жулиета, — човек или си има, или си няма някои неща. Упоритост, амбиция, воля, артистичност, всички тези неща могат да се подсилят, да се шлифоват, да се усъвършенствуват, но не могат да се създадат, ако природата не им е направила място, когато е моделирала това бъдещо човече. У всеки е заложено нещо. Не можеш да не го усетиш, не можеш да не го развиеш, когато го усетиш, ако това нещо е амбицията. Може би и у мене амбицията е чакала някакъв тласък. В същност тласъците на тази амбиция бяха много, непрекъснати...

Отиде си Жулиета и се разбра, че който е живял така, не си отива, даже и след смъртта си ще продължаваме да виждаме по нещо от нея във всяка зала, в която се играе художествена гимнастика. Сегашните момичета играят много по-сложни, много по-богати композиции, но те си носят по нещо от Жулиета. Носят дързостта, риска, голямата амплитуда, ефектната музика. Българките продължават да се открояват със свой стил. В една друга наша тренировъчна зала, където работи възпитаничката на Жулиета Нешка Робева, продължават децата да чуват: „Главата, високо вдигни главата! Дай рязко нагоре ръката! Така. Задръж, тук трябва да се чувствува акцентът! Тук е силата...“ Сега Нешка работи с пет елитни състезателки, като не забравя това често повтаряно от Жулиета: „Ние на голяма битка с една елитна гимнастичка не можем да тръгнем. Три трябва да са готови за титлата, за да я вземе една българка“.

На световното първенство в Лондон Жулиета вече нямаше възможност да види своята нова голяма победа. При невероятно силна конкуренция, при гимнастички, които вече от много страни напиреха за медали, две българки взеха по един златен и един сребърен метал. Две българки. Дъщерята на Жулиета. Тази дъщеря, която толкова много е взела от майка си, та човек може за миг да се заблуди, да се върне назад през годините и да каже на Кристина — Жулиета... И една съвсем млада, възпитаничка на жулиетината Нешка. Илиана Раева, една малка българка, която толкова напомня за Мария Гилова, въпреки че играе съвсем нова, съвсем друга гимнастика. Напомня по това, което Жулиета наричаше шампионска порода... Така царствена и артистична, така мобилизирана и борбена, както са само шампионките.

Гимнастиката отиде много напред. Онези, които са проследили целия ѝ път, не могат да не знаят колко много ѝ е дала Жулиета. Не могат да не я виждат още дълго и дълго в гимнастическите зали. И струва ми се, все по-често ще я виждат в български победи, които ще напомнят винаги за тази, която ги направи така категорични. Човек, който е живял като Жулиета, не може да си отиде от живота, без да остави трайна следа. Често виждаме в гимнастиката на тези, които идват, по нещо от нейния стремеж за непрекъснато обогатяване. Но Жулиета остави и свои наследнички, които ще продължават да ни напомнят за нея.

Едно момиче, Кристина, това, на което даде живот, и гимнастика играе така, както сигурно Жулиета е искала да играе. Ако може майка ѝ да я види сега, ще се изненада от все по-голямата прилика. Нешка, която продължава делото на Жулиета в тренировъчната и състезателната зала. Ако може да я види, сигурно много ще се гордее с нея. Нешка е треньор от голяма класа, голям творец. У нея се е пренесъл този дух на Жулиета — да създава, непрекъснато да живее с треската на новото. Нещата странно се повтарят. И Нешка трябваше да изпита огромното задоволство от един „скандал“. Да чуе как в продължение на двадесет минути десет хиляди англичани скандират „Илиана“, докато се събере съдийската комисия, докато повиши оценката на тази нейна Илиана, за да вземе златния медал, който ѝ се полагаше. Изглежда това е съдбата на българските гимнастички, да си пробиват път с гръм и трясък...

Мария влезе в кабинета на Жулиета, седна на нейното бюро, после зае и нейното място в международната техническа комисия при ФИГ. Трябва заедно с Лили да управлява този „неуправляем женски свят“. До себе си двете имат още една жена — председателката Наталия Петрова, с предълъг стаж в тези женски вражди и помирения. Мария, една толкова млада зам.-председателка, трябва бързо да изучи сложната наука на управлението. И така Нешка често може да се връща към това, което треньорката ѝ давала в тренировъчната зала Мария сама трябва да търси тези сложни, трудни закони на ръководството. Кристина, Нешка и Мария — трите, на които Жулиета е дала много, сега се стараят да вложат този капитал в гимнастиката, в българската школа, която трябва да запази своето място между лидерите.

Струва ми се, че ако можеше сега да ги види, Жулиета би казала на всяка по нещо. Тя все искаше много.

Сигурно от Кристина би поискала повече упоритост, повече дисциплина. „Талантът е нещо, което никой няма право да пилее. Рядко му се пада на човека дарба и дързост на едно място, трябва да ги пази.“

На Нешка: „Не слушай кой какво е казал, слушай как кънти залата, когато играят твоите момичета. Горе главата! Трябва да стъпваш така, че от всички краища на залата да се вижда — минава трениорката на най-големите гимнастички, минава трениорката на шампионките...“

Какво би казала на Мария? Може би: „Ти си от онази рядка порода на шампионките, на победителките. Ще се справиш...“

София, 1981

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.